

De schoolmeesters van Franekeradeel in de loop der tijden.^a

Nu op 28 okt. de officiële ingebruikneming van de verbouwde school te Dongjum heeft plaats gehad, kan het sommigen allicht interesseren te horen welke mannen van oude tijden af, aan het hoofd van deze school hebben gestaan. We willen daarom eens trachten na te gaan, wat hiervan in de oude archieven nog te vinden is. Eerst komen we dan terecht bij de kerkelijke archieven, de doop-, trouw- en lidmatenboeken, aanwezig op het Rijksarchief te Leeuwarden, lopende vanaf 1671, benevens de kerkvoogdij-rekeningen, te Dongjum berustend, die evenwel slechts vanaf 1715 bewaard gebleven zijn. Allereerst echter het volgende ter oriëntering.

Inleiding

Oorspronkelijk stond het onderwijs geheel onder het toezicht van de rooms-katholieke kerk, die zelf de schoolmeesters aanstelde. In 1580 werd in Friesland de rooms-katholieke leer afgeschaft en de hervormde godsdienst ingevoerd, de kloosters gesecculariseerd en de opbrengsten bestemd voor de hervormde eredienst en tot het onderhoud van o.a. predikanten en schoolmeesters. De reglementen en voorschriften veranderden nu aanmerkelijk, maar het beginsel: de school nauw verbonden aan de kerk en van haar grotendeels afhankelijk bleef gehandhaafd. De schoolmeesters stonden uitsluitend onder toezicht van de predikanten; vrijwel de enige eis, die door de regering gesteld werd, was dat de schoolmeesters tot de gereformeerde religie (=de nederlands hervormde kerk) moesten behoren. (Men zie hierover bijvoorbeeld de resolutie der Staten van Friesland van 31 maart 1580.^b) Volgende ordonnantiën verschenen af en toe; ook op de leerboeken werd nauwkeurig toegezien. Op de dorpen was het de kerkvoogdij, die de scholen stichtte en onderhield en de schoolmeesters, die tevens kerkdienaars (koster, voorzanger, organist) waren - nadat ze door de stemgerechtigde landeigenaars waren benoemd - beloonde met een meestal karig traktement, dat door de schoolpenningen van de leerlingen werd aangevuld.

Over de treurige onderwijsstoestanden, tijdens de 17e en 18e eeuw, over de droevige levensomstandigheden en de afhankelijke positie van de schoolmeester lezen we bijvoorbeeld bij de schoolmeester-historieschrijver Foeke Sjoerds van Oosternijkerk (ca. 1770), iemand die het dus bij ervaring wist:^c

In die scholen [op het platteland van Friesland] wort doorgaans niets geleert als lezen, schrijven en een weinig rekenen, en de meeste schoolmeesters, verstaan op verre na de nederduitsche taal niet; zijn ten eenemaal onkundig in de eerste beginselen der beschaafde wetenschappen; en de geringe inkomsten van het lastig schoolamp (zijnde op zommige plaatzen 40, 50, 60, 70 en zelden veel meer dan 100 gulden jaarlijks) noodzaken de meeste schoolmeesters naar andere dingen om te zien, om een weinig (beter) bestaan te hebben, en sluiten den weg tot verdere oefeningen ten eenemaal toe. Behalven dat er ook

a Eerder verschenen in *Franeker Courant* op 10 en 17 dec. 1937, 7, 14, 21 en 28 jan. 1938, 4 en 25 feb. 1938.

b *Groot Placaat- en Charterboek van Vriesland IV* (Leeuwarden 1793), p. 145-146, vooral de artikelen VIII, XIII, XIV e.a.

c Foeke Sjoerds, *Algemeene Beschryvinge van Oud- en Nieuw-Friesland* (Leeuwarden 1765-1768), dl. II, p. 526 e.v.

zeer weinige Candidaten gevonden worden, die eenige bekwaamheid bezitten, en die lust hebben in een ambt, dat hun geen ordentlijk bestaan verschaffen zou. En welke ouders zouden tog hunne kinderen tot zodanig eene ellendige bedieninge optrekken? De meeste ouders hebben zelf ook al weinig geneigdheid voor de wetenschappen, ze oordeelen hun kinderen al gauw knap genoeg en nemen ze vroegtijdig van school; niet alleen de armen, doch ook zij, die een ruimer bestaan hebben. 't Aantal analphabeten is dan ook zeer groot, daar 't weinige, dat ze in haar prille jeugd geleerd hebben, weer spoedig vergeten wordt. Een ander nadelig gevolg van alzulke geringe inkomsten is, dat het Schoolamp, uit hoofde van deszelfs armoedigen staat, aan eene algemeene veragting is bloot gestelt; want dewijl verre de meeste orders van menschen ruimer leven en beter bestaan hebben, dan zij die het onderwijs der kinderen is toebetrouwt, en deze doorgaans met 't allergeringste volk in een rang gestelt worden, zo hebben ze ook met hetzelfde eenerleije agting en waardigheid; zij zijn uit dien hoofde gemeenlijk laag van geest en gemoed, hebben weinige vrijmoedigheid in 't behoorlijk bestraffen en regeren der kinderen, en weinigen zijn er die zig ontzien den armen schoolmeester op hun beurt te havenen, wanneer ze zig inbeelden, dat hunne kinderen te hard behandeld worden. Dit belet den elendigen Schoolvoogd duizendmaal het behoorlijk betragten van zijn pligten; en de kinderen de veragting der ouderen omtrent den meester bespeurende, zijn even daardoor te weerbarstiger en ongehoorzamer. In de steden is dit alles maar weinig beter.

Verbetering trad eerst in, nadat de schoolwetten van 't begin der 19e eeuw (vooral die van 1806) in werking kwamen. Door het strijden van mannen als Voltaire, Rousseau en de zogenaamde *Encyclopedisten* voor de rechten van de mens, waren in de tweede helft van de 18e eeuw geheel nieuwe denkbeelden opgekomen, ook inzake het onderwijs. Niet weinig hebben tot de verspreiding van die denkbeelden meegewerkt de verschillende geleerde genootschappen, waaraan die tijd zo rijk was en onder welke de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* (opgericht in 1784) een zo eervolle plaats inneemt, ten opzichte van wat zij voor 't onderwijs heeft gedaan. Als dan eindelijk de denkbeelden van Rousseau e.a, maar vooral van Pestalozzi, in ons land bekend gemaakt en in praktijk gebracht worden door mannen als Joh. Henricus Nieuwold, Hendrik Wester, Nicolaas Anslin en anderen, dan is de aandrang tot betere schooltoestanden niet meer te keren.

De grote ommekeer in ons staatsbestel van 1795 bracht de scheiding van kerk en staat, en de Schoolwetten van 1801, 1803 en 1806 maakten het onderwijs tot staatszaak, maar de werkelijkheid bleef nog anders. Nog jaren en jaren zat de onderwijzer met zó nauwe (en vaak zilveren!) ketenen aan de kerk geklonken, door zijn ambten als koster, organist, voorzanger, schrijver enz., dat de kerk (veelal ook voor zijn werk als schooldienaar de betaalheer) inderdaad nog veel over den schoolmeester te zeggen had.

Toch werkten de schoolwetten gestadig door en vooral door de ijverige en kundige schoolopzieners, mannen als de genoemde ds. J.H. Nieuwold van Warrega, ds. Visser van Ijsbrechtum en ds. H. Nieubuur Ferf van Bergum, trad langzamerhand verbetering in. Onvermoeid lichtten zij de grietenijbesturen voor in onderwijszaken, behandelden een zee van ingekomen en uitgaande stukken van en aan onderwijzers, grietenijbesturen, provinciale autoriteiten en de minister. Zij richtten de onderwijzersgezelschappen op, waar onder hun leiding de verschillende schoolzaken en vakken van onderwijs, methodiek enz. werden behandeld en toegelicht. Zij hielden algemene vergaderingen met de onderwijzers uit hun ressort, gaven cursussen aan en richtten rondschrijvens tot hun onderwijzers; zij zorgden voor wel onderlegde schoolmeesters, daar aan hen het examineren der aspiranten naar de vier bij de

wet van 1806 ingestelde rangen was opgedragen; zij deden gedurig schoolbezoek en letten nauwkeurig op de levenswandel en de plichts vervulling van de onderwijzers; zij wendden alles aan wat ten dienste van de school en haar dienaren kon strekken. Zo hebben zij het onderwijs uit zijn diep verval opgeheven en tot die grote bloei gebracht, waarvan de 19e eeuw getuige is geweest.

Na deze algemene inleiding wordt het tijd, dat wij overgaan tot het opnoemen van de namen van hen, die in de loop der tijden te Franekeradeel "het lastig schoolamp" hebben bekleed.

1. Dongjum

In het eerste procuratieboek van Franekeradeel,^a dat loopt van 1550-1589, lezen we: "Namen van Papen, vicarissen, costers e.d. zijnde inde Grietenie van Franekeradeel, bij den Grietman vergadert binnen Franeker opden Raedthuuse, den 2en October 1580." In dat jaar was Tiaerdt Doeckes schoolmeester te Dongjum.

Op 16 april 1615 was mr. Harmen Dirxz. schooldienaar te Dongjum. Op 29 april 1626 was hij hier met zijn vrouw Hijlk Jelsedr.^b (Zij waren in mei 1610 nog te Welsrijp geweest.) Ook op 30 april 1629 was mr. Harmen Dirckx schoolmeester te Dongjum.^c Hij was hier dus tot zijn dood in 1651; op 2 febr. van dat jaar was in het autorisatieboek van Franekeradeel sprake is van het sterfhuis van wijlen Harmen Dircks, schoolmeester in Dongjum.

In dec. 1660 trouwde te Franeker Tierck Jelttes schooldienaar te Dongjum, geboortig van Oosterbierum, met Antie Johansdr. uit Franeker. Hij kan natuurlijk wel de opvolger van mr. Harmen geweest zijn in 1651, maar de mogelijkheid dat er nog een andere schoolmeester tussen 1651 en 1660 geweest is, is niet uitgesloten. Op 16 febr. 1670 kwamen nog voor Tjerk Jelttes "schooldienaar ende Antie Johannis echtelieden tot Doengium".^d In oktober 1672 was hij hier nog.

In nov. 1676 vertrok mr. Feio Joannes, schoolmeester, van hier naar Wijnaldum. Hij was een zoon van de Wijnaldumer meester Jan Feijes, door zijn vader in het "schoolamp opgetrokken". Hij was op 18 okt. 1654 te Wijnaldum geboren en werd op 18- à 20-jarige leeftijd tot schoolmeester te Dongjum gestemd, doch verliet deze school na korte tijd, om zijn overleden vader te Wijnaldum op te volgen.

Te Dongjum werd nu door de stemgerechtigde landeigenaren tot schoolmeester benoemd: Jeremias Claesen, die hier in sept. 1677 voorkwam. Hij was een zoon van mr. Claas Foppes te Wanswerd en was omstreeks 1657 geboren. Hij is met zijn vrouw Trijntje Pieters omstreeks aug. 1680 naar Rinsumageest vertrokken. (Dit moet waarschijnlijk Trijntje Tietes zijn, met wie hij althans in 1689 gehuwd was.)

Op 6 mei 1683 trouwde hier mr. Hendrik Martens Wallinga, schoolmeester, met Antie Sibles Reen van Britswerd. In 1704 was hij ook dorprechter. Hij heeft hier vele jaren de school bediend en was hier in elk geval in 1707 nog. Niet lang daarna, is hij overleden. In april 1717 was Antie Sibbles, weduwe van wijlen Hendrick Martens in leven schoolmeester te Dongjum,

a Rijksarchief Leeuwarden, Franekeradeel 13. Hitzum, Boer en Zweins komen in de opgave niet voor.

b Hennaarderadeel M 2, fol. 150; en reg. 14 juni 1626.

c Barradeel V 5, fol. 177.

d Harlingen V 25, fol. 81°.

omstreeks 52 jaar oud.^a Zij woonde toen te Britswerd.

In 1709 werd zijn zoon mr. Sible Hendriks in zijn plaats benoemd. In 1716 werd hij tevens genoemd als dorprechter. Hij is hier schoolmeester geweest tot 1717 toen hij Dongjum voor Witmarsum kon verwisselen.

Op 18 aug. 1718 werd tot lidmaat aangenomen: IJbo Ages Bruynsma, schoolmeester en organist, die dus klaarblijkelijk door de stemgerechtigde landeigenaren in 1717 tot opvolger van meester Sible benoemd was. Daar hij ook "organist" genoemd wordt, moet er dus toen reeds een orgel in de kerk zijn geweest. Hij heeft hier tot 1731 gestaan en is toen vertrokken, waarschijnlijk naar IJlst.^b

Op 7 dec. 1731 kwamen de op 15 okt. 1731 te Franeker afgegeven attestatiën in, van mr. Nicolaas Garama, schooldienaar, en Jeltje Gerrits, zijn huisvrouw. Ze kwamen hier in 1744 nog voor, doch vertrokken in maart 1746 weer naar Franeker met hun kinderen Gerrit, Abraham en Marijke Garama. In 1746 werd hier tot schoolmeester gestemd: mr. Jan Antonides, die echter reeds in 1749 naar Bolsward vertrok.

Op 21 nov. 1751 werd Albert Harmens Without, organist en schoolmeester, lidmaat. Hij is hier op 6 aug. 1752 getrouwd met Lutgertien Jans Winters van Wapserveen. Naast het schoolmeestersambt nam hij later tevens dat van "procureur-fiscaal van den Geregte van Franekeradeel" waar. Op 17 nov. 1753 werd mr. Albert Without, schooldienaar te Dongjum, geboren omstreeks 1732, geadmitteerd als landmeter. Hij bleef in functie als schoolmeester; in mei 1777 bijvoorbeeld werd hij nog als zodanig genoemd.^c Hij is op 1 dec. 1783 overleden. In 1784 werd Auke Gerrit Wezel zijn opvolger. Hij was op 13 mei 1761 te Franeker gedoopt. (Diens vader, Gerrit Wezel, "mr. paruikmaker binnen Franeker", had nog een zoon, die het "zware schoolamp" pleegde, nl. Sjouke Gerrits Wezel, schoolmeester te Wirdum.) Hij trouwde hier op 16 mei 1784 met Wijtske Arjaans, eveneens uit Franeker afkomstig. Reeds in 1785 vertrok hij als schoolmeester naar Weidum.

In 1785 kwam Jan Gerrits van Wicheren als schoolmeester; zijn vader was schoolmeester te Goutum. Hij heeft het hier niet lang volgehouden, want op 17 aug. 1788 zijn te Dongjum getrouwd: Willem Gerrits Wezel, schoolmeester en organist, en Jetske Lantinga, beiden van Franeker afkomstig. Hij was een broer van eerdergenoemde Auke en was te Franeker gedoopt op 31 aug. 1766. In sept. 1796 vertrokken zij naar Makkum.

In 1797 werd Gerlof Hessels Steinfort hier schoolmeester en organist. Hij heeft hier gedurende lange tijd de school bediend en heeft dus de grote veranderingen in het schoolwezen van 1806 en volgende jaren meegemaakt. Eén der vier rangen heeft hij echter nimmer behaald, zelfs niet de laagste. Het collect (ontvangerspost), dat hij voordien bediende, en dat hem *f* 50 per jaar opbracht, mocht hij volgens de nieuwe wetgeving niet meer waarnemen. Zijn traktement als "onderwijzer der jeugd" bedroeg *f* 100, betaald door de kerk, plus een vrije woning, terwijl hij van zijn gemiddeld 22 leerlingen, bijna *f* 26 aan schoolpenningen trok. In 1822 werd het er blijkbaar, met het klimmen der jaren van de meester, in de school niet beter op. Het grietenijbestuur kende hem toen *f* 100 per jaar toe, onder verplichting, een ondermeester te moeten houden. Hij is overleden op 7 febr. 1830, op de leeftijd van 67 jaar en 2 maanden.

a Civ. processtukken, port. 355, no. 37.

b Volgens A. Komter-Kuipers (*Muzyk yn Fryslân oant 1800* (Boalsert 1935), p. 75-76) vertrok hij 1725 naar Nijmegen als organist, etc.

c Trouwboek Harlingen.

De school werd nu provisioneel (voorlopig) waargenomen door Haring Wiegers Steenstra, die op 12 aug. 1830 zijn vaste aanstelling kreeg. Hij trouwde op 8 jan. 1832 met H.P. Kamstra. In april 1826 had hij, op 25-jarige leeftijd, de 4e rang behaald en was toen reeds ondermeester te Dongjum bij de oude meester Gerlof. Hij behoorde nu tot degenen, die, naar de bewoordingen van de *Wet van 1806*, "in het Lezen, Schrijven en de beginselen der Rekenkunde, de regel van Drieën ingesloten, tamelijk bedreven zijn, en tot het geven van onderwijs eenigen aanleg hebben". Hij studeerde echter ijverig door en mocht in okt. 1827 de 3e rang verwerven, die bestond uit: "dezulke, die in het Lezen, Schrijven en Rekenen, zoo met geheele als gebroken getallen, wel ervaren, in dezelve toepassing op zaken van het dagelijksch leven eenige vaardigheid, van de beginselen der Nederlandsche Taal eenige kennis, en van eene goede manier van onderwijzen eenig begrip hebben".

Nog was meester Haring niet aan het eind van zijn idealen. In juli 1832, behaalde hij nog de 2e rang. Nu behoorde hij tot: "dezulken, die, zoo in het gewoon als kunstmatig Lezen [let wél op die onderscheiding!] recht bedreven zijn, eene goede nette hand Schrijven, de Rekenkunde, zoo Theoretisch als Praktisch, recht verstaan, de voornaamste regelen der Nederduitsche Taal, benevens derzelve gronden kennen, van de Aardrijks- en Geschiedkunde eenig begrip hebben, en eene genoegzame bekwaamheid en geoefendheid bezitten in het geven van een oordeelkundig onderwijs". Dit was wel het summum van schoolmeesterlijke bekwaamheid. De 1e rang ("boven en behalve eene grondige ervarenheid in onderscheiden vakken van het L.O. en inzonderheid in de grondbeginselen en beoefening eener oordeelkundige Leerwijze, moest men in de Aardrijks- en Geschiedkunde goede bedrevenheid bezitten, met de Natuur- en Wiskunde wel bekend zijn en in beschaafdheid van verstand uitmunten") werd zelden of nooit behaald; in het geheel zijn er in Friesland van 1806-1857 slechts 12 onderwijzers geweest, die die rang bezaten.

Deze meester H.W. Steenstra te Dongjum was een historicus en heeft zich verdienstelijk gemaakt door het schrijven van zijn uit twee delen (ruim 900 pagina's) bestaande *Algemeene Geschiedenis van Friesland, een Volksleesboek*.^a Reeds in 1836 was van zijn hand verschenen bij G. IJpma te Franeker: *Oudheidkundige aantekeningen van de dorpen en kloosters der Grietenij Franekeradeel*. In 1845 ging meester Steenstra met pensioen.

In febr. 1846 verscheen zijn opvolger Johannes Ebbings Kiestra, geboren in 1822 te Sexbierum en zoon van de schoolmeester aldaar. De familie Kiestra heeft heel wat schoolmeesters opgeleverd: een echte onderwijzersfamilie! Eerst was hij ondermeester te Sexbierum, daarna te Witmarsum en kwam op 2 febr. 1846 aan het hoofd van de school te Dongjum te staan. Hij had in 1844 de 2e rang behaald. Bij de nieuwe onderwijswet van 1857 werd deze rang gelijk gesteld met de hoofdakte, zodat Kiestra, zonder nader examen in functie kon blijven. Bij zijn komst hier, in 1846, bedroeg het traktement f 200, de schoolpenningen en een vrije woning. De school telde toen 43 leerlingen. In 1851 werd te Dongjum een nieuwe school gebouwd. Kiestra stond hier tot 1881; of hij toen overleden is of met pensioen ging, is

a In 1845 verschenen bij de uitgever J. Bloemsma te Minnertsga en door hem opgedragen werd aan de Gouverneur [Commissaris des Konings] van Friesland, Jhr. M.P.D. baron van Sijtzama. Ook deze friese geschiedenis vertoont evenwel weer het gebrek, dat aan de middeleeuwen veel te veel ruimte is besteed in verhouding tot de nieuwe tijd. Van de 900 bladzijden beslaat de tijd tot het jaar 1500 er 700! De periode van 1500-1600 wordt afgehandeld in 100 bladzijden, die van 1600-1700 in 47 en die van 1700-1844 in 40! Ieder die enigszins ter zake kundig is, begrijpt dat dit geen verhouding is.

mij niet bekend.

Van 1881 tot 1918 stond Wijtze Eppinga aan het hoofd van deze school. Hij was eerder hoofd te Peins. Na zijn pensionering woonde hij te Leeuwarden, waar hij op 25 sept. 1931 op 78-jarige leeftijd overleden is. Hij is te Kooten begraven. Hij werd in 1918 te Dongjum opgevolgd door M. Kraak, hoofd van de school te Blessum. Op 1 juni 1936 vertrok hij naar Ameide. In 1936 kwam tijdelijk Posthuma als hoofd en op 1 febr. 1937 werd R. Bleeksma, onderwijzer te Huizum, benoemd als hoofd. Onder zijn hoofdschap werd op 28 okt. 1937, in aanwezigheid van het gemeentebestuur en schooltoezicht, de geheel vernieuwde school in gebruik genomen. Hij werd in aug. 1942 hoofd van een school te Rotterdam. In 1942 kwam zijn opvolger: P. Bloembergen, onderwijzer te Warga, die in april 1946 naar Wildervank vertrok. In 1946 werd F. Peenstra, onderwijzer te Harlingen, benoemd als hoofd van de school te Dongjum.

2. Achlum

In het oude kerkvoogdij-rekenboek^a vinden we genoemd in 1571 mr. Pier en ook in 1573 was Pier "scoelmeester". Hij is de oudste bekende schoolmeester uit Franekeradeel, immers reeds uit de roomse tijd van voor 1580. In die tijd had de Achlumer kerk reeds een orgel; want in genoemde Rekeningen vinden we in 1567 en 1572 genoemd Tjaerd Jansz als organist. In 1572 leefde nog Wick, de weduwe van de (vorige) schoolmeester, die echter helaas niet genoemd wordt.

In 1580 nam de Achlumer pastoor, Heer Jobus Petri, verlatinisering van Job Pieters, de hervorming aan en mocht voortaan de kinderen leren in de school. Hij was hier van 1576 tot 1580 pastoor geweest.^b Hij was dus de eerste schoolmeester na de reformatie. Hij kreeg een traktement van 21 goudgulden en 4 stuivers. Hoe lang hij hier gestaan heeft, is niet precies na te gaan, maar in 1599 was hij hier nog.

Kort na 1600 was hier waarschijnlijk mr. Hero Joachimi schooldienaar, want in de kerkvoogdij-rekeningen is in juni 1611 sprake van "wijlen mr. Hero Joachimi".

In juni 1611 was Fredrick Reijnersz. schoolmeester te Achlum. In mei 1614 kwam hij hier nog voor met zijn vrouw Sijbrich Hansesdr.^c In datzelfde jaar is hij evenwel vertrokken, waarschijnlijk naar Jelsum, waar hij althans in 1623 en 1627 als schoolmeester voorkwam. In 1614 kozen de stemgerechtigde landeigenaren van Achlum tot hun school- en kerkdienaar: mr. Wilco Harmanni. Het traktement kwam nu uit schoolland, dat ongeveer 120 c.g. huur opbracht; de meester moest echter weer 10 gulden kamerhuur aan de kerkvoogden betalen. Daar die oude kerkvoogdij-rekeningen nog niet postsgewijze waren opgesteld, doch slechts afrekeningen waren (totaal ontvangsten, totaal uitgaven, batig of nadelig slot), is het slechts bij geluk, dat men uit een ondertekening of zo, de schoolmeester vindt. Het is dan ook niet precies na te gaan, hoe lang mr. Wilco hier gestaan heeft.

In febr. 1634 was Claas Gerbens *ludi magister* (= schoolmeester) alhier. In dec. 1636 kwam

a De heren kerkvoogden van Achlum en die van Hitzum wordt bij dezen hartelijk dank gebracht, dat ze mij wel in de gelegenheid hebben willen stellen, hun oude kerkrekenboeken op het Rijksarchief te Leeuwarden te mogen inzien. Van een andere kerkvoogdij (Dongjum) kwam zelfs geen antwoord op mijn verzoek binnen.

b Kerkvoogdij-rekeningen.

c Franekeradeel EE 6.

hij nog als zodanig voor.^a (In 1637-1639 komt hier een Reijn Alefs als dorpsrechter voor.) Ook later woonde hij hier nog, doch is dan geen schoolmeester meer. In de jaren 1641-1643 was Klaas Gerbens Ludum hier kerkvoogd. In mei 1653 was sprake van wijlen Claas Gerbens Ludum.

In febr. 1645 werd hier als schoolmeester genoemd Gerrijt Jansz.,^b soms ook Gerrijt Johannis geheeten. Zelf tekende hij in 1663 als G. Johannis Winsemius. Op de lidmatenlijst van 1650 komt deze schoolmeester voor met Aaltie Feijes, zijn huisvrouw. Het schoolland bracht jaarlijks 122 c.g. 10 st. huur op. In mei 1665 was hij hier nog steeds schoolmeester en tevens ontvanger.^c Hij is hier in het begin van 1667 overleden. In 1668 kwam Aaltie, zijn weduwe, nog voor.

Op 19 mei 1667 werd Homme Dirks, schoolmeester te Achlum, aangenomen als lidmaat, evenals Geertie Hessels zijn huisvrouw. Ze vertrokken vóór juli 1674 naar Kimswerd, waar hij dan als schoolmeester voorkomt. Feije Gerrits (allicht een zoon van mr. Gerrijt Johannis) nam de school te Achlum tijdelijk waar.

De nieuwe schoolmeester was in 1674 verschenen; in de lidmatenlijst lezen we: "den 13 nov. 1674 tot de gemeente toegedaan: Harmen Willems, schooldienaer tot Achlum". Hij is reeds in 1675 (na 10 nov.) vertrokken naar Nijland.

Op 28 jan. 1676 werd op belijdenis des geloofs gedoopt Gerrijt Douwes, schoolmeester alhier. Hij trouwde in 1678 met Elisabeth Greijdanus van Franeker, de op 21 juli 1660 geboren dochter van professor Joannes Greijdanus aldaar. De meester is hier in 1682 overleden. Zij hertrouwde in 1683 met de Pingjumer schoolmr. J. Boeckholt.

In 1683 werd Minse Alberts beroepen tot schoolmeester te Achlum. In april 1684 werd hij tot lidmaat aangenomen; in okt. 1684 werd zijn vrouw Impkjen Tjallingsdr. lidmaat. Hij was omstreeks 1700 ook dorprechter. Dat waren de schoolmeesters op kleinere dorpen meestal. Het was een soort agent van politie, die de vrede onder de dorpsbewoners moest bewaren, tevens bode, die allerlei bevelen en berichten van de Grietman aan de dorpsauthoriteiten moest overbrengen en de stemgerechtigden tot stemmingen en andere vergaderingen moest aanzeggen; verder verrichtte hij procureursdiensten voor het nedergerrecht der grietenij, welk gerecht gevormd werd door de grietman met zijn 2 of 3 *Assesoren* (bijzitters of mederechters). Deze mr. Minse Alberts levert ons een verrassend voorbeeld van naamsverandering.

Omstreeks 1700 tekende hij namelijk als dorpsrechter M. Albarda, terwijl hij later, in 1716 bijv., in de kerkvoogdij-rekeningen steeds voorkomt als mr. Mense Alberts Barda! Omstreeks 1692 trok de kerk het schoolland aan zich en werd hem zijn traktement à 122 c.g. 10 st. verder geregeld, meestal in twee halfjaarlijkse termijnen, door de kerkvoogden uitbetaald. Hij is hier in het vroege voorjaar van 1718 overleden; zijn vrouw Impkjen leefde toen nog en is omstreeks 1720 gestorven.

Op 13 mei 1718 werd tot schoolmeester benoemd de jongeman Thomas Wobbes, weldra Thomas Wobma geheten, wiens attestatie in mei inkwam van Hilaard. Zijn beroepbrief is bewaard gebleven in het kerkvoogdij-rekenboek en moge hier curiositeitshalve volgen en tevens als voorbeeld dienen. Ze waren bijna alle eensluidend; alleen in de voorwaarden was nogal wat verschil. (Zie Bijlage 1.)

Thomas Wobma stond hier dus sedert mei 1718 als schoolmeester. Het traktement, volgens de

a Franekeradeel V 1.

b Kerkvoogdij-rekeningen.

c Wonseradeel GG 10.

beroepbrief 90 gld. of 126 c.g., werd in mei 1748 op bevel van de grietman Burmania op 190 c.g. gebracht.^a Zijn vrouw Trijntje Reijners overleed op 17 jan. 1731.^b Thomas Wobma is in 1753 overleden, na 1 juni en vóór 1 nov. Zijn toenmalige vrouw Akke Sijbrensd. overleefde hem.

Omstreeks april 1754 is ingekomen met attestatie: Jan Meines, schoolmeester en dorpsrechter. Deze Meester Jan "alhoewel hij ligt van aard was, sneed alles in rijm op wat hem voor de geest kwam, zoowel in boert als in ernst, ook was hem dat hetzelfde, of hij zulks deed in de land- of in de stadstaal."^c Hij heeft hier vele jaren de school bediend, namelijk tot zijn overlijden op 21 jan. 1799. Het traktement bedroeg steeds 190 c.g., maar dit was blijkbaar wat al te royaal, want in 1799 werden in de *Leeuwarder Courant* sollicitanten opgeroepen voor de vacante school op een traktement van *f* 150 en de schoolpenningen. De gelukkige was Pieter Hajes Robijn, schoenmaker, komende van Burgwerd. Bij het schoolmeesterschap bleef hij ook hier de schoenmakerij waarnemen. Zijn vrouw heette Dieuwke Sjoerds Hidma; zij waren in 1790 getrouwd. Hij stond hier van mei 1800 tot zijn overlijden op 19 sept. 1823. Hij was toen 60 jaar oud en had vier kinderen. In zijn tijd werden de nieuwe schoolwetten in werking gebracht, doch een rang heeft mr. Pieter nimmer gehaald. Hij is ook dijkontvanger geweest, wat hem 26 gulden per jaar opleverde.

In mei 1824 kwam Ulrik Harmens Donia, die de 3e rang bezat. Hij was een zoon van Harmen Dirks Donia en Akke Ulrichs Lourensz, echtelieden te Pietersbierum. Hij trouwde op 22 mei 1825 te Franeker met Pierkje B. Lamminga, die in 1803 te Pietersbierum geboren was. Het traktement bedroeg nu *f* 140, benevens *f* 60 als koster, plus een vrije woning. In 1845 werd hier in Achlum een nieuwe school gebouwd. Donia kreeg eervol ontslag omstreeks maart 1868 en is hier overleden op 25 nov. 1876. Zijn opvolger Evert Akkeringa kwam op 1 juni 1868 uit Drogeham, doch stierf reeds op 14 okt. van dat jaar, op 27-jarige leeftijd. Zijn weduwe T. Lantinga bleef met één zoontje achter.

In 1868 kwam Jan Gijlstra uit Hitzum. Het traktement bedroeg toen *f* 450 en een vrije woning. In 1901 ging hij met pensioen. Hij overleed op 20 juli 1905 te Sneek, waar hij op 21 dec. 1843 geboren was. Op 1 jan. 1902 werd Johannes Veninga, onderwijzer te Beetgum, benoemd tot hoofd van deze school. Op 1 sept. 1904 werd hoofd van de school te Berlikum. Hij is op 1 april 1938 overleden. Hij werd in 1905 opgevolgd door J. Waijer, die tot zijn pensioen op 1 juli 1928 hoofd van deze school was.

Zijn opvolger was op 1 juli 1928 D. Schat uit Tzum. Gedeputeerde Staten bevalen de opheffing van de scholen te Achlum, Tzum, Zweins en Herbaijum. De leerlingen konden naar Hitzum, Peins, Franeker of Midlum. De ouders en het gemeentebestuur van Franekeradeel kwamen in beroep. Bij Koninklijk Besluit van 14 juli 1934 is het besluit van GS vernietigd ten aanzien van de school te Herbaijum, doch gehandhaafd voor de andere drie scholen. Op 1 aug. 1934 werd deze school te Achlum opgeheven.

Bijzonder onderwijs

In 1885 werd te Achlum een school voor christelijk onderwijs geopend (christelijk nationaal).

a Kerkvoogdij-rekeningen.

b Collateraal UU 1.

c Aantekeningen in Handschrift Prov. Bibl. 872, van P.C. Scheltema; zie ook: G.A. Wumkes, *Bodders yn de Fryske striid* (Boalsert 1926), p. 327.

Als hoofd van deze school werd toen F.J. Dun aangesteld. In 1889 werd hij opgevolgd door J.W. Ort jr, die op 12 juni 1911 kwam te overlijden. In 1911 kwam G. Geijtenbeek, die in 1919 werd opgevolgd door G.R. Fennema uit Burum. In 1924 vertrok hij naar Oldeboorn en op 1 dec. 1924 werd G.A. van Dalen hoofd van deze school. In 1949 was hij dat nog.

3. Boer

In 1643 e.v. werd in de doopboeken van Schalsum en Boer, die toen kerkelijk gecombineerd waren, af en toe een mr. Nanne genoemd. Daar Schalsum toen een andere schoolmeester had, is deze mr. Nanne naar alle waarschijnlijkheid de schoolmeester van Boer geweest. In okt.

1646 liet hij zijn zoon Lou dopen en in sept. 1649 nog een zoon Pijtter.

Op 21 april 1653 werd op belijdenis des geloofs tot lidmaat aangenomen: Lieuwe Jansen, schooldienaar tot Boer. Hij trouwde op 13 dec. 1658 te Schalsum met Tiesck Heerckes van Franeker. Uit het trouwboek van Franeker, waar het huwelijk ook geproclameerd moest worden, blijkt dat "mr. Levinus Jans, schooldienaar tot Bour, afkomstig was van Damwolde". Hun zoon Heerke werd hier gedoopt op 12 febr. 1665; hun zoon Lambert op 24 sept. 1669. In sept. 1677 nam hij de (winter)school te Boer nog waar; evenals in 1689.

In maart 1694 werd Jan Lieuwes, schoolmeester te Boer, tot lidmaat aangenomen. Hij was een zoon van de vorige meester en was hier gedoopt op 26 sept. 1662; hij moet omstreeks 1690 à 1694 zijn vader opgevolgd zijn. Hij testeerde op 19 sept. 1719 en was toen nog schoolmeester en ontvanger te Boer, doch zal wel spoedig daarna overleden zijn.^a

Nu is er een hiaat; eerst in 1737 is weer met beslistheid een schoolmeester te Boer aan te wijzen. Het is vaak zeer moeilijk de schoolmeesters te vinden, vooral van dorpjes, die slechts een winterschool hadden. Immers voor schoolmeester behoefde men niet gediplomeerd te zijn. Een boer, of een timmerman of een verver die 's winters toch weinig of niets te doen had, nam dan zo'n schooltje waar, als hij er aardigheid aan had; maar in o.a. de doopboeken worden ze dan niet altijd met 'mr.' of 'schoolmeester' aangeduid. Nu komt in een ongedateerd stuk op het Rijksarchief een Sijbe Jelles schoolmeester en dorpsrechter te Boer voor.^b Hij kan hier dus wel omstreeks 1725 à 1735 geweest zijn. In febr. 1734 komt hier een Sijbrand Jelles voor in het doopboek en in 1739 nogmaals. Het blijkt dat hij hier reeds in nov. 1716 woonde; zijn vrouw heette Antie.

In elk geval kwamen hier in mei 1737 mr. Hessel Jans, schoolmeester en Gertie Sjuwkes, zijn huisvrouw. In 1743 was hij ook diaken. Hij was hier in 1758 nog. In 1759 werd Marten Jans hier schoolmeester. Hij trouwde op 9 nov. 1760 met Janke Pijtters van Harlingen en vertrok na weinige jaren naar Pingjum, waar hij in 1766 schoolmeester was en waar hij zich Marten J. Feenstra noemde. Hij was tevens verver.

Zijn opvolger was mr. Bauke Dirks, die hier in aug. 1768 als schoolmeester voorkomt. Hij was hier geboren op 25 juli 1733 als zoon van Durk Bauckes en Tetske Heins. Zijn vrouw heette Reinsken Djurres. Hij was hier in dec. 1774 nog als schoolmeester, maar is in juni 1776 naar Ried vertrokken.

Nu is er weer een hiaat, want eerst in juli 1793 vinden we hier weer een schoolmeester genoemd en wel mr. Eijbert Jans. Hij kan hier toen natuurlijk reeds vele jaren gestaan hebben, maar ofschoon getrouwd met Liefke Thijsses vinden we hem niet in de doopboeken. Hij is

a Testamenten EEE 7, fol. 176°.

b Franeker 3a¹.

omstreeks april 1801 overleden. Het traktement bedroeg 120 gulden, plus de schoolpenningen en een vrije woning.

Van 1801 tot 1808 stond hier mr. Klaas Cuperus; zijn vrouw was Lammigjen Wolters. Ze gingen in nov. 1808 naar Herbaijum. Hij bezat de 3e rang. Daarna is de school te Boer nog bediend door mr. Joost Roukes Jellema, zoon van de Hijlaarder schoolmeester. Hij was hier zeker in 1811, bezat toen de 3e rang en deed in 1814 afstand van zijn schooldienst. De school van Boer is toen opgeheven en gecombineerd met Ried, zoals deze dorpen reeds kerkelijk gecombineerd waren. De school van Ried was toen ook vacant. In 1815 werden in de *Leeuwarder Courant* sollicitanten opgeroepen voor de gecombineerde school.

4. Herbaijum

Van dit dorp lopen de doop- en trouwboeken slechts terug tot 1772, de lidmatenboeken tot 1768 en de kerkvoogdij-rekeningen slechts tot 1805. Alle oudere bescheiden (op één of twee diaconie-rekeningen na) zijn, als op zoveel andere dorpen, verloren gegaan. Zo kunnen de gegevens omtrent de schoolmeesters van voor 1772 niet anders dan zeer fragmentarisch zijn: wat ik zo hier en daar eens als bij toeval vond, of wat mij van bevriende zijde werd meegedeeld.

In het procuratieboek vinden we op 2 okt. 1580 te Herbaijum: Jan Jacobs, coster en schoolmeester.^a In aug. 1634 en april 1635 komt voor: Hendrick Jansen, "schoolmeester tot Harbaijum".^b Hij is misschien dezelfde, die in 1656 te Hitzum voorkomt en dan daarheen reeds kort na 1635 vertrokken.

Want tussen 1636 en 1639 was Regneris Cornelij IJsselmonde schoolmeester te Herbaijum, zoals blijkt uit het lidmatenboek van Wijnaldum, waar hij vandaan kwam. Hij vertrok spoedig als schoolmeester naar St. Jacobiparochie, waar hij in elk geval in 1638 reeds was.

In nov. 1652 was mr. Johannes Cornelij Steenstra *ludimagister* (schooldienaar) te Herbaijum.^c Hij kan hier toen wel reeds lang gestaan hebben, maar wegens gebrek aan bronnen, weten we niet wanneer hij hier kwam en hoe lang hij hier gebleven is. In 1677 kwam te Franeker een mr. Dirk Jelles van Herbaijum. Het is echter zelfs niet zeker, of hij wel schoolmeester was: ook chirurgijnen, timmerlieden, smeden en anderen heetten toen in de doop- en trouwboeken meester.

In sept. 1677 hebben we evenwel weer zekerheid; dan is hier een zekere mr. Bastiaan Hansen schoolmeester. Zijn vrouw heette Trijntje Jochums Strigelius. Hij trouwde met haar in 1682, voor welk huwelijk op 29 juli 1682 attestatie gelicht werd te Franeker (waar de vrouw vandaan kwam). In 1702 en 1703 was hier nog mr. Bastiaan Hansen als schoolmeester en dorprechter. Op 30 aug 1719 was hij getuige bij een testament.^d

In okt. 1728 was hier mr. Abraham Cornelisz als schoolmeester en dorprechter. Ook in mei 1739 kwam hij nog als zodanig voor, evenals in 1744 en 1749.^e Dan is er opnieuw een hiaat, doch in febr. 1775 was mr. Marten Abrahams Rijnia hier schoolmeester. Hij kan heel goed een zoon van de vorige meester geweest zijn, want hij is omstreeks 1742 geboren. Allicht zou hij

a Franekeradeel 13¹.

b Wonseradeel S 37, no. 40.

c Testamenten 1.

d EEE 7, fol. 191°.

e Autorisatieboek Franekeradeel.

dan zijn vader tusschen 1760 en 1775 opgevolgd kunnen zijn; maar met zekerheid weten we dit niet. Hij bediende de school tot zijn overlijden op 3 april 1808.^a Hij werd 66 jaar oud en liet als weduwe na Grietje Jans van der Tol. Zij werd 66 jaar en 12 dagen oud; ze waren 34 jaar getrouwd geweest.

Toen kwamen in nov. 1808 mr. Klaas Dirks Cuperus en zijn vrouw Lammegje Wouters uit Boer. Hij bezat de 3e rang en was tevens dorprechter. Het traktement bedroeg hier *f* 140, benevens *f* 60 van de kerk, waarbij dan nog kwamen de schoolgelden van zo'n 20 kinderen (opgave van 1817; in 1846 waren er 25 leerlingen) en een vrije woning. Ook is hij dijksontvanger geweest, wat hem *f* 30 opbracht. Hij is hier op 4 febr. 1849 overleden, oud 76 jaar en 9 maanden.

Op 1 juli 1849 kwam Jacob Arjens Meijer, 3e rang, van Huins. Het inkomen bedroeg toen: *f* 140 als onderwijzer, benevens circa *f* 125 uit landerijen, plus de schoolgelden van 20 à 30 leerlingen, een vrije woning en *f* 50 eventueel uit een plaatselijk ontvang. In 1855 werd hier een nieuwe school gebouwd. Op 8 febr. 1855 werd finaal verkocht: de dorpschool te Herbaijum (bod *f* 345); de schoolonderwijzerswoning aldaar (bod *f* 1012) en 10 roede 80 el tuingrond aldaar (bod *f* 406).^b In hetzelfde jaar 1855, op 16 juli overleed mr. Jacob Meijer op de jeugdige leeftijd van 33 jaar en 9 maanden. Zijn weduwe was K.T. de Vries.

Na hem kwam Machiel Siebrens van Bachum de Boer uit Kubaard, die hier op 1 mei 1856 zijn functie aanvaarde. Hij bezat de 2e rang, het summum van schoolmeestersgeleerdheid in die dagen. Wel bestond er nog een 1e rang, doch die werd van 1806 tot 1857 slechts door 12 Friese schoolmeesters behaald. Bij de nieuwe *Wet op het Lager Onderwijs* van 1857 werd dan ook de 2e rang (en de 1e natuurlijk) met de hoofdakke gelijk gesteld, in zoverre, dat bezitters van de 2e rang aan 't hoofd van een school mochten staan. Evenzo werd de 3e rang toen gelijk gesteld met de 'hulpacte'. Bezitters van de 4e rang mochten in 't vervolg niet anders dan als kwekeling in de school optreden. Ingevolge de wet van 1857 maakten de schoolgelden verder geen deel meer uit van het onderwijzerstraktement. De schoolpenningen kwamen aan de gemeenten, die nu de traktementen der onderwijzers naar rato moesten verhogen.

Meester Van Bachum de Boer is hier op 21 mei 1879 overleden. Zijn opvolger kwam hier op 23 okt. 1879: Gerrit Everts Feringa, onderwijzer te Harlingen. In datzelfde jaar 1879 trouwde hij met J.P. Poederbach. In 1914 ging hij met pensioen en in 1923 is hij overleden. (Zijn zoon J.J. Feringa werd later inspecteur van het lager onderwijs in de Inspectie Den Helder.)

In 1915 kwam H. van der Leij, hoofd van de school te Blessum, die in 1923 naar Assen vertrok. Zijn opvolger was toen Johannes Faber, hoofd van de school te Drogeham, die in 1927 naar Arum ging. In dat jaar kwam R. Dijkstra, hoofd van de school te Veenhoop. In 1931 werd hij onderwijzer te Deventer. In 1931 werd Jac. Faber, onderwijzer te Dokkum, benoemd als hoofd van deze school. Omstreeks 1 april 1936 is hij naar Makkum vertrokken. De school werd in maart 1934 door Gedeputeerde Staten opgeheven, doch bleef na beroep op de Kroon gehandhaafd bij Koninklijk Besluit van 14 juli 1934. Sedert 1936 was D. Schat, oud-hoofd van de school van Achlum, hoofd van deze school. Hij ging op 13 sept. 1942 met pensioen. Hij werd in 1942 opgevolgd door J. van der Mei, onderwijzer te Harlingen. Op 6 dec. 1948 werd een nieuwe school in gebruik genomen; de oude school was totaal verbouwd. J. van der Mei was toen nog hoofd van deze school.

a *Leeuwarder Courant*.

b *Leeuwarder Courant*.

5. Hitzum

In 1578 gaf de pastoor te Hitzum onderwijs aan de kinderen. Op 19 mei 1586 was Theodoricus Eskens, schoolmeester in Hitzum. Op 20 jan. 1592 en 18 jan. 1593 werd hij mr. Dirck, "schoelmr. in Hitsum" genoemd.^a

Volgens de 'Klokopschriften' was hier in 1637 Sibrant (of Isbrant) Foppes kerkvoogd en dorprechter.^b Daar de schoolmeester hier geregeld ook dorpsrechter en een enkele keer ook later nog kerkvoogd was, mogen we met vrij grote zekerheid aannemen dat Sibrant Foppes ook schoolmeester is geweest.

Op 21 dec. 1647 was mr. Hendrick Johannes hier met Bauck Epedr. als zijn vrouw.^c Op 29 april 1650 waren mr. Hendrick Johannes en Bauck Epes echtelieden te Hitzum.^d Op 29 april 1651, 13 aug. 1657 en 19 febr. 1661 was Hendrick Jansen schooldiener tot Hitsum.^e In de lidmatenlijst van 1656 werd hij ook vermeld als schoolmeester; zijn vrouw Bauck IJpes was toen reeds overleden. In een opgave van familiegelden over de jaren 1676-1677 komt hij ook voor.^f In de lidmatenlijst van 1678 vinden we hem ook en op 30 april 1679 was hij hier nog steeds.^g

Op 6 febr. 1680 werd tot lidmaat aangenomen: Rinse Franses, schooldienaar in Hitzum. Hij is hier in 1682 gestorven. Op 21 juli 1682 kwamen met attestatie in van Arum: mr. Tjaerd Harmens, schoolmeester en dorprechter (sedert 1703) met Jancke Sjercksdr., zijn huisvrouw. Hij hertrouwde later met Maijcke Reiners, en stond hier in 1718 nog. Van 1710 tot 1713 is hij hier kerkvoogd geweest, in 1719 weer. Zijn traktement bedroeg, volgens de kerkvoogdijrekeningen 112 à 115 c.g. per jaar. Hij is overleden na 8 dec. 1719 en voor 24 mrt. 1720; Mayke Reiners overleefde hem.

In mei 1720 kwam mr. Sjoerd Obbes Westra als schoolmeester en dorprechter. In april 1727 komt hij hier nog als zodanig voor. In mei 1730 ontving hij nog zijn traktement (115 gulden), doch in mei 1731 werd dit met nog eenige uitschotten (in totaal 139-5-0), uitbetaald aan de weduwe en erven van mr. S.O. Westra; toen was mr. Sjoerd dus overleden. (In de jaren 1740-1751 woonde te Achlum Sicke Obbes Westra, schoenmaker; wellicht was hij een broer van de schoolmeester van Hitzum.)

Zijn opvolger werd in mei 1731 mr. Cornelis Stephens Bruijnsvelt, geboren omstreeks 1703, schoolmeester, dorprechter, weldra ook ontvanger en ook als diaken trad hij op. Een man van gewicht en van vertrouwen dus. Het schoolmeesterstraktement bedroeg toen 127 c.g.; het werd in mei 1744 op 190 c.g. gebracht. Uit een belastingkohier van 1749 blijkt, dat hij tevens (welgesteld) boer was, die dus 's winters het schooltje waarnam, als er zich tenminste voldoende leerlingen aanmeldde. (Zie beroepbrief Achlum). Natuurlijk moest hij 's zondags, ook 's zomers, kerkdiensten verrichten (voorzingen); voor 't klokluiden had hij wel een

a Franekeradeel EE 4 (1586); C 4.

b G.H. van Borssum Waalkes, 'Friesche Klokke-opschriften', in *Vrije Fries* XVI (1886), p. 242.

c Hennaarderadeel I 10, fol. 78.

d Franekeradeel RR 15, fol. 6 en 14.

e Barradeel Q 7.

f Een belasting; Archief Van Beyma-Kingma.

g Barradeel Q 8, fol. 382°.

arbeider. Hij was in jan. 1760 en maart 1765 nog schoolmeester te Hitzum.^a Hij komt nog voor op de lidmatenlijst van 1773. Daar de kerkvoogdij-rekeningen een hiaat vertonen van 1760 tot 1804, is het niet precies te zeggen, hoe lang hij hier gestaan heeft, maar ik vermoed, dat hij in 1782 of 1783 overleden is. Nergens wordt in deze periode een andere schoolmeester genoemd.

In 1783 kwam Bauke Dirks Andringa uit Ried hier als nieuwe schoolmeester en dorprechter, met Reinske Djurres zijn huisvrouw. Hun zoon Dirk Baukes Andringa is hier tot lidmaat aangenomen in mei 1793. Hij is op 28 mei 1792 getrouwd met Grietie Pijtters Galema van Midlum. Bauke Dirks Andringa is hier overleden op 7 dec. 1812, bijna 80 jaar oud en heeft zolang de school waargenomen. Zijn weduwe Reinsk vertrok in 1814 naar Franeker.

In 1813 werd Eeltje Jelle Jellesma provisioneel benoemd en op 10 april 1814 werd hij vast aangesteld. Hij was daarvoor ondermeester of adjunct te Wijnaldum en had de 3e rang behaald. In 1817 waren er 16 leerlingen. In 1819 werd een nieuwe school en een woonhuis gebouwd. In een "Extract uit de Schriftelijke Opgaven omtrent de moraliteit en den ijver der Onderwijzers", waarmee de negen heren schoolopzieners, die Friesland toen bezat, elkaar geriefden (1821), krijgt hij voor gedrag 'goed', doch voor vlijt 'matig'. Het traktement was f 200, nog steeds door de kerk betaald. In zijn tijd werden de winterschooltjes, die Franekeradeel nog had, omgezet in vaste scholen, zo ook Hitzum. Hij overleed hier op 7 dec. 1830. Zijn zoon Jelle E. Jellesma, hier geboren in 1816, werd een bekende zendeling op Ceram, later op Java (van 1843 tot zijn dood in 1858).

Na hem volgde in 1830 Wijtze Johannes Ennema, ondermeester te Ried. Ook hij bezat slechts de 3e rang. Het aantal leerlingen lag in 1846 op 35 à 37. In 1865 kwam er een nieuwe school. Hij heeft hier gedurende lange tijd de school bediend. Op 15 nov. 1867 verkreeg hij eervol ontslag en een pensioen. Tot zijn opvolger werd in nov. 1867 benoemd: Jan Gijlstra, onderwijzer te Sneek. Hij werd reeds in 't laatst van 1868 (bij raadsbesluit van 26 okt. 1868) overgeplaatst naar Achlum. Zijn opvolger kwam op 15 jan. 1869: Pieter Tjalsma, hoofd van de school te Offingawier. Hij ging in 1901 met pensioen en is in 1916 overleden. Hij werd in 1901 opgevolgd door A. Beeksma, hoofd van de school te Tijnje, die op 6 nov. 1928 met pensioen ging. In 1905 was hier een nieuwe school gebouwd.

Op 1 jan. 1929 werd J. Tolsma, onderwijzer te Rotsterhaule, hoofd van deze school. Op 1 dec. 1936 werd hij hoofd van de school te Oudwoude. In 1937 kwam R. Duursma, die tijdelijk hoofd van de school te Blesse was. Op 1 mei 1948 werd hij hoofd van een landbouwschool te Leiden. Zijn opvolger kwam in 1948: A. Dijkstra, onderwijzer te Harlingen. Hij werd in 1953 hoofd van de school te Midsland op Terschelling.

Bijzonder onderwijs

Op 3 dec. 1884 is ook hier een 'School met den Bijbel' geopend (christelijk nationaal). Als hoofd werd toen P. Groeneveld van Burgwerd aangesteld. In 1891 vertrok hij naar Gauw. Hij werd in dat jaar opgevolgd door Fedde Terpstra, geboren op 13 okt. 1867 te Wommels. Hij was eerder onderwijzer te Bolsward en sedert 1890 hoofd van de christelijke school te Ferwoude. Van 1910 tot 1916 was hij lid der Provinciale Staten en van 1919 tot 1935 opnieuw. Hij kreeg in 1925 eervol ontslag als hoofd van deze school te Hitzum en ging te Leeuwarden wonen. Daar werd hij lid van de gemeenteraad van 1929-1937. Hij is te Bolsward

a Autorisatieboek Franekeradeel V3.

overleden op 30 okt. 1943, oud 76 jaar.

In 1925 werd M. Tuinstra hoofd van deze school. In 1929 werd hij opgevolgd door C.J. Binnekade, die in 1933 hoofd van een school te Maassluis werd. Hij werd in dat jaar opgevolgd door A.IJ. Kornelis, onderwijzer te Minnertsga. In 1936 vertrok hij naar Oosterend. Zijn opvolger kwam in 1936: B. Meesters, onderwijzer te Beilen. Eind 1947 vertrok hij naar Nieuw-Amsterdam. Eind 1947 kwam J. de Groot, onderwijzer te Haarlem. In 1954 werd hij hoofd van de Maranatha-school te Winschoten. Hij werd toen opgevolgd door S. Plantenga, die vanaf 1952 als onderwijzer aan de school verbonden was.

6. Midlum

Volgens het procuratieboek was op 2 okt. 1580 Bocke Feddriczx, koster en schoolmeester te Midlum.^a

Op 20 jan. 1592 komt voor: Sijbren Minnes, schoolmeester en koster in Midlum en op 9 dec. 1596 werd hij "de gewesene schoolmeester" van Midlum genoemd.^b

Tussen 1603 en 1605 is Godefridus Tallum hier schooldienaar geweest. Op 24 okt. 1604 bijvoorbeeld werd hij genoemd als schooldienaar te Midlum.^c Hij was een trekvogel, die we van 1600 tot 1601 te St. Annaparochie, van 1605 tot 1608 te Wirdum en sedert 1611 te Schalsum vinden.

Op 8 febr. 1612 was Sendt Thomasz. schoolmeester en dorprechter in Midlum. Hij werd toen voogd over Grietcke Thomasdr., "olt in haar 13e jaar, jongste weeskint" van ds. Thomas Stalmannus te Kimsverd.^d In sept. 1620 was hij hier nog; hij werd mr. Cent Thomas Stalmanus, schoolmeester te Midlum, genoemd en was toen 41 jaar oud.^e We mogen aannemen, dat hij een zoon was van de genoemde Kimswerder predikant, die eerder te Wommels en te Oosterend stond. Hij komt hij nog voor in 1626, doch dan is hij geen schoolmeester meer te Midlum.^f

In 1622 was mr. Hotze Sickes hier als schoolmeester. Hij wordt ook in dezelfde Sententie no. 17 (1626) genoemd. Hij was gekomen van Peins, waar hij in 1615 schoolmeester was. Hij tekent zich echter mr. Hotze Sickes 'van Menaem', wat er op wijst, dat hij van Menaldum afkomstig was. In okt. 1644 werd te Harlingen zijn (zeker tweede) huwelijk geproclameerd met Duycke Widmersdr. van Harlingen. In mei 1647 was hij hier nog als schoolmeester. Het inkomen kwam uit landerijen. Hij was ook dorprechter.

In april 1651 was mr. Harmen Feijes hier schoolmeester. Hij was tevens dorprechter en ondertekent als H. Feyonis Peynstra. Uit die handtekening blijkt ook zijn ouderdom, zoals meer de gewoonte was. Zo weten we, dat hij omstreeks 1626 geboren werd. In het voorjaar van 1667 vertrok hij naar Oosterbierum.

In 1667 kwam mr. Gerben Fockes met attestatie van Franeker; zijn benoeming op 5 juli van dat jaar is te lezen in het kerkrekenboek (Rijksarchief Leeuwarden). Hij is hier op 13 mei 1676 getrouwd met Maeycke Joukes. Blijkbaar vond hij Gerben Fockes een veel te

a Franekeradeel 13¹.

b Franekeradeel C 4 (1592) en EE 5.

c Harlingen R2, fol. 1190.

d Wonseradeel C 5.

e Archief-Schwartzenberg, port. 17, 18.

f Civiele Sententieboeken no. 17 (1626).

eenvoudige, boerse naam voor een zo gewichtig en bestudeerd persoon, als de kerk- en schooldienaar in het dorpsleven was, want (in 1678 bijv.) tekende hij als mr. Gerbrandus Phocylides. Dit verlatiniseren der namen zien we in die dagen zeer veel bij predikanten, notarissen e.d.; ook sommige schoolmeesters deden hieraan mee. Hij is hier in 1679 of begin 1680 overleden.

In juli 1680 was mr. Here Nannes hier schoolmeester en dorprechter. Hij werd hier reeds in mei 1679 lidmaat en allicht ook schoolmeester, al staat dat laatste er nog niet bij. Hij trouwde hier op 15 mei 1687 met Neeltje Sibrens van Harlingen. Hij zou thans [in 1937] bij de invoering van het Fries op vele scholen, gelukkige dagen beleven, want hij ondertekende ergens als 'Schole-Tjinner'. Op 3 nov. 1690 is mr. Here Nannes overleden.

Op 13 febr. 1691 werd door de stemgerechtigde landeigenaren gestemd en op 3 mei 1691 trad in functie: mr. Hendrik Schotanus, schooldienaar, uit Hennaard. Kennelijk is hij daar spoedig weer heen getrokken, want reeds op 23 mei 1691 werd een nieuwe schoolmeester gekozen 'in plaats van de vertrokken Hendrik Schotanus', en wel mr. Hessel Freercks, van Arum. Deze maakte het hier echter ook al niet lang; in 1692 is hij vertrokken.

In mei 1693 vinden we hier als schoolmeester Haitze Jansen Sopsum, die op 28 april 1695 lidmaat werd op belijdenis des geloofs. Hij vertrok in mei 1698 naar Pingjum, waar hij ook schoolmeester werd. (In 1641 behoorde tot de ondertekenaars van een kerkvoogdij-rekening te Achlum reeds een H. Jansen Sopsum. Mogelijk was dit zijn grootvader?)

Op 26 mei 1698 werd tot schoolmeester te Midlum gekozen: mr. Douwe Klaesen, zoon van de bekende Tzummer schooldienaar Claes Douwes. (Zie Tzum). Hij vetrok in 1701 naar Irnsum. In april 1701 was mr. Govert Ruurds hier schoolmeester; zijn vrouw was Rinske Alberts van Stiens, met wie hij te Midlum trouwde in mei 1701. Ook hij stond hier maar kort. In 1702 vertrok het echtpaar naar Ferwerd.

In nov. 1702 kwam mr. Albert Jans Jellema als schoolmeester en dorprechter. Hij is driemaal getrouwd (lang bleef men in die tijd niet weduwnaar): op 28 febr. 1706 met Jitske Sijbrens van Leeuwarden, op 19 mei 1715 met Trijntje Sijmons Attama van Harlingen en op 2 maart 1718 met Grietie Andries van Midlum. Alle huwelijken hebben te Midlum plaats gevonden. Zijn zoon Jan Jellema, hier geboren op 17 dec. 1706 was van 1737 tot zijn dood in 1790 predikant te Makkinga c.a. Op 29 okt. 1712 ontving mr. Albert Johannes, schooldienaar te Midlum, een legaat van f 1000 bij testament van dr. K. Popta; hij kreeg ook een studiepensie voor zijn zoon. Ook tekende hij (bijvoorbeeld op 8 jan. 1722) als Albart Jellema, schooldienaar en dorprechter te Midlum.^a Op 27 juli 1726 werden voogden over zijn minderjarige kinderen benoemd; toen was de meester dus overleden. Als voogd over de kinderen werd hun oom Johannes Jellema, schepen te Leeuwarden, aangesteld. De zoon Jan Jellema was toen (in 1726) theologie-student, 20 jaar oud.

Op 22 sept. 1726 werd te Franeker lidmaat op belijdenis van het geloof: mr. Wijbrandus Odolphi (of Oedzes), schoolmeester te Midlum. Hij was te Franeker gedoopt op 20 okt. 1707 als zoon van de Franeker schoolmeester Oeds Pieters. Op 27 febr. 1729 trouwde hij te Midlum met Janneke Hindriks Posthumus van Franeker, die spoedig stierf. Hij hertrouwde op 20 jan. 1732 alhier met Aaltje Jacobs Pijbinga van Franeker. In juni 1734 vertrokken ze naar Franeker, waar hij zijn vader opvolgde als meester op de Nederduitse school. Zijn vader was toen namelijk *praeceptor* (ondermeester) in de Latijnse school geworden. Zijn opvolger te Midlum werd mr. Pieter Gerlofsma, die hier in april 1736 voorkomt. Wegens

a Autorisatieboek Franekeradeel.

hiaten in de kerkvoogdij-rekeningen en in de lidmatenlijsten is het niet precies na te gaan, wanneer hij kwam en tot hoelang hij bleef. Waarschijnlijk was hij in Midlum van 1734 tot 1738 schoolmeester.

In nov. 1738 was er weer een nieuwe schoolmeester: mr. Johannes Dirks Nieuhof, geboren omstreeks 1711. Hij was tevens dorprechter. (Zijn vader was mr. Dirk Nieuhof te Menaldum; deze was daar geen schoolmeester doch waarschijnlijk chirurgijn of barbier.) Hij heeft hier gestaan tot 2 jan. 1759, toen hij naar Minnertsga vertrok.

Na hem kwam Pieter Louws Galema als schoolmeester en dorprechter, die hier in febr. 1763 tot lidmaat werd aangenomen. Zijn vrouw was Johanniske Clases. Hij testeerde op 25 sept. 1779 en overleed nog in hetzelfde jaar, want in dec. 1779 is sprake van de weduwe Galema, Johanneske Clases; zij hadden één kind.

In het najaar van 1779 werd Tjebbe Johannes Nieuhof hier schoolmeester en organist. Hij was een zoon van bovengenoemde Johannes Nieuhof, maar bij diens dood blijkbaar nog te jong om zijn vader op te volgen in 'het lastig schoolamp'. Op 26 okt. 1783 is hij te Midlum getrouwd met Lupkje Reins Collinga, eveneens afkomstig uit Midlum.^a Hij is hier op 30 aug. 1791 overleden.

In nov. 1791 kwam Dirk Baukes Andringa hier als schoolmeester. Hij was de zoon van mr. Bauke Dirks van Hitzum en trouwde daar op 28 mei 1792 met Grietie Pijlters Galema uit Midlum, een dochter van eerdergenoemde schoolmeester. Het traktement was 75 gulden per jaar als koster, terwijl het schoolmeestersinkomen uit landerijen kwam. Blijkbaar heeft hij maar kort de school waargenomen, want nog in 1792 kwam mr. H.C.S. Dubbert, als schoolmeester en organist. Hij is hier in 1804 overleden. Het traktement bestond toen uit f 200, plus de schoolpenningen.

Zijn opvolger, Siebe Siebes jr., weldra 'de Jong' geheten, trad op 1 jan. 1805 in functie als schoolmeester en organist. Zijn vrouw was Minke Tjerks Wiersma. Het traktement bedroeg in 1807: de huur van 9½ pondemaat land (ca. f 180), plus f 50 als koster en organist, plus waarschijnlijk f 50 wegens het ontvang der dijkschattig, plus de schoolpenningen (ca. f 50) en een vrije woning. Hij verkreeg in 1810 de 3e rang en is op 31-jarige leeftijd op 29 mei 1817 overleden.

Op 1 jan. 1818 kwam Romke Riekles Zetstra, ondermeester te Heerenveen. Hij bezat eveneens de 3e rang. De school telde toen zo'n 40 leerlingen. Reeds op 1 okt. 1819 vertrok Zetstra als schoolonderwijzer naar Akkrum. Zijn opvolger Berend Jans Mulder van Boornbergum, werd eerst provisioneel (eind 1819), doch per 1 jan. 1821 vast aangesteld. In de bovengenoemde 'Schriftelijke Opgaven' van 1821 worden zijn gedrag en vlijt beide 'zeer goed' genoemd. Hij heeft in april 1823, op 22-jarige leeftijd de 2e rang behaald. Zijn vrouw, Hiltje R. Gaastra, overleed op 3 juni 1831, na een huwelijk van 11 jaren.^b Hij hertrouwde op 25 febr. 1832 met Eke Arjens Brunia van Ried. In 1842 is hier een nieuwe school gebouwd. Meester Mulder is op 18 april 1845, oud 44 jaar, overleden. Zijn weduwe Eke stierf op 10 maart 1849, op 49-jarige leeftijd.

In nov. 1845 kwam Klaas Rinkes Bijlsma, 2e rang, uit Heerenveen. Het inkomen bestond toen uit: f 100, plus de huur van 4 bunder land (ca. f 150), plus de schoolpenningen en een vrije woning. Er gingen in 1846 tussen de 70 ('s zomers) en 118 leerlingen ('s winters) naar school. Er was dan ook een ondermeester aangesteld, namelijk Roelof Harmens Dieters, die de 3e

a Trouwboek.

b Advertentie *Leeuwarder Courant*.

rang bezat, en later "onderwijzer der jeugd" te Engelum werd. In 1863 was A.B. Mulder hier als hulponderwijzer, in 1870 Dirk Bijlsma, geboren op 6 maart 1851. In 1869 was de school belangrijk verbeterd. Klaas Rinkes Bijlsma heeft hier de school bediend tot 11 juni 1878, toen hij op 67-jarige leeftijd stierf.

Hij werd in jan. 1879 opgevolgd door Hidde Goïnga, onderwijzer te Franeker. Van 1920 tot 1925 was Tj. Hiddema hoofd van deze school. Zijn opvolger kwam in 1925: J. Kingma; deze is op 1 mei 1930 naar Ried vertrokken. In 1930 werd hij opgevolgd door J. de Vries uit Rotstergaast, die omstreeks 1 jan. 1943 naar Beetsterzwaag vertrok. In 1943 kwam J.S. Reinigers; op 1 jan. 1954 werd hij hoofd van een lagere school in Rotterdam. Op 4 jan. 1952 werd er een geheel nieuwe school in gebruik genomen; de oude werd gymnastieklokaal en kleuterschool. In het begin van 1954 werd A. Wiersma van Nieuwebildtdijk, St. Annaparochie, benoemd als hoofd van deze school te Midlum.

7. Peins

Volgens het procuratieboek was op 2 okt. 1580 Gerrijt Feyckes koster en schoolmeester te Peins.^a

Op 10 maart 1612 waren Hotze Sijckes, schoolmeester, en Dyuweke Hendrix echtelieden tot Peins.^b Ook op 5 mei 1615 werden zij genoemd en op 18 febr. 1617 was Hottse Sipkes nog steeds schooldienaar te Peins.^c Hij is kort na 1620 naar Midlum vertrokken, waar hij in 1622 als schoolmeester voorkomt.

In sept. 1637 waren mr. Feije Jans en Mary Siercks echtelieden te Peins.^d Ongetwijfeld is hij hier schoolmeester geweest. Ik heb een heel sterk vermoeden, dat hij een "Peijnstra" was en dat mr. Harmen Feijes Peijnstra (geboren omstreeks 1626) te Midlum en mr. Jan Feijes te Wijnaldum zijn zoons waren, en Feijo Joannis te Dongjum dus zijn kleinzoon. We hebben hier dan weer zo'n echte schoolmeestersfamilie, zoals Friesland er meer heeft aan te wijzen: Kiestra, Robijn, Idzerda, Wezel, Dokter, e.a. Hoe lang hij hier na 1637 nog gestaan heeft, is niet te zeggen, maar in mei 1646 en mei 1649 kwamen mr. Feyo Jans en Mary Jans Siercxdr. hier nog voor als echtelieden.

In nov. 1668 was hier mr. Jan Haijes Schingen schoolmeester en ontvanger.^e Hij was een zoon van mr. Haye Jansen Schingen, de schoolmeester van Zweins. De naam "Schingen" duidt er waarschijnlijk op, dat ze van Schingen afkomstig waren. Het traktement bedroeg hier 114 c.g. Op 21 febr. 1671 was hij hier nog schoolmeester, doch in hetzelfde jaar volgde hij zijn toen overleden vader te Zweins als schooldienaar op. (Zijn zoon Haye Jans Schingen was in 1720 vroedsman en bakker te Franeker; deze is daar op 3 mei 1733 overleden.)

Zijn opvolger te Peins was mr. Eelco Haijes Swart, die hier in 1673 voorkomt, doch reeds in 1676 overleed. In 1676 en 1677 vinden we hier vermeld mr. Johannes Jansen. Ook hij heeft het niet erg lang gemaakt. Of hij vertrokken of overleden is, weten we niet.

In aug. 1682 was Albertus Pijtters Radinga (geboren omstreeks 1655) hier schoolmeester en later in 1696 bijvoorbeeld ook dorprechter. Zijn vrouw heette Sjouckjen Lousdr. Op 6 aug.

a Franekeradeel 13¹.

b Franekeradeel LL 1, fol. 105°.

c Franekeradeel W 5 (1615); Menaldumadeel A 7.

d Menaldumadeel O 5.

e Workum U 1.

1682 werd hun zoon Pijtter gedoopt en op 20 febr. 1698 hun zoon Rense. In 1698 kreeg hij hevige ruzie met de predikant; dit liep zo hoog, dat hij voor 3 maanden van zijn kerkdienst "gesuspendeert" (=geschorst) werd. Een klacht werd ingediend bij de classis aangaande "menigvuldige grouwelijke Godslasteringen van mr. Albert Radinga".^a Toch schijnt hij de school nog enige jaren bediend te hebben, maar in nov. 1704 heet hij "gewesene schoolmeester tot Peijns".^b Op 27 nov. 1709 is hij te Franeker overleden; zijn vrouw leefde daar tot 26 nov. 1727.

Hun zoon mr. Pijtter Alberts Radinga volgde zijn vader op; blijkbaar nam hij sedert circa 1700 de dienst waar, eerst nog een paar jaar voor zijn vader. Hij was hier gedoopt op 6 aug. 1682 en is op 23 okt. 1709 aangenomen tot lidmaat. Hij is hier op 14 april 1709 getrouwd met Trijntje Piekies. Op 25 jan. 1711 werd hun zoon Albert gedoopt en op 12 maart 1713 hun dochter Hijltje. Zijn vrouw is op 12 april 1729 overleden. Op 27 jan. 1732 hertrouwde hij met Lutske Wadzies of Luitske Tietes, zoals ik ook ergens vond. Deze overleefde hem. Hij komt hier nog voor in het jaar 1746, doch is vóór 15 sept. van dat jaar overleden. Het traktement bedroeg toen 115 c.g. per jaar.

In febr. 1747 aanvaardde mr. Isaak Jans hier de kerk- en schooldienst; hij was ook organist. (Hij was een zoon van mr. Jan Fransen te Zweins; diens vrouw heette namelijk Francijntje Isaacs la Place. Zijn broer was mr. Johannes Jans te Zweins.) Hij trouwde op 26 mei 1751 met Trientie Andries. Hij was tevens dorprechter en ook boer. Ze huurden een boerderij met zo'n 20 pondematen land; de huurcontracten van 1756 tot 1761, van 1766 tot 1775 en van 1766 tot 1785 zijn bewaard gebleven.^c Tot zijn dood toe heeft hij het schooltje 's winters bediend. Hij is op 15 jan. 1808 op de hoge leeftijd van 82 jaar overleden.

In de winter van 1807 op 1808 schijnt Tjalling Jans Pottinga de school voor de oude mr. Isaak waargenomen te hebben. Hij werd na diens dood provisioneel aangesteld in febr. 1808. Deze aanstelling werd eerst op 25 aug. 1817 in een vaste omgezet. Hij had intussen in 1815 de 3e rang verkregen. In het voorjaar van 1824 is hij overleden. Zijn vrouw was Afke Meinderts. Op 1 dec. 1824 kwam Jan Martens Stiensma, ondermeester te Veenwouden, hier als schoolmeester en organist. Hij bezat de 3e rang en behaalde in okt. 1829 de 2e. Tijdens de Belgische opstand trok hij, op 's Konings oproep, mede met de schutters uit tegen "het munitieke Brabant". Hij sneuvelde in de Tiendaagse Veldtocht op 7 aug. 1831 bij Hasselt, oud 27 jaar en ongehuwd.

Op 1 maart 1832 trad in functie: Cornelis Pieters Zijlstra, 3e ranger en ondermeester te Berlikum. Het inkomen bedroeg toen *f* 150 plus de schoolgelden en een vrije woning. Hij is in 1847 (voor 8 maart) overleden. Zijn opvolger Jan Jans Mulder, 3e rang en ondermeester te Leek, kwam op 3 jan. 1848. (Zijn vader J. Mulder Jz. was toen "onderwijzer der jeugd" te Hoogkerk.). Het traktement was verhoogd tot *f* 200 plus de schoolpenningen en een vrije woning, benevens *f* 43 bij benoeming tot dorpsontvanger. Het schooltje telde nog geen 20 leerlingen. Mulder stierf reeds in hetzelfde jaar op 13 aug. 1848, op 20-jarige leeftijd. Zijn opvolger Jacob Pieters van der Werf, ondermeester te Menaldum, trad op 1 jan. 1849 in functie. Hij bezat de 2e rang. Ook hij overleed jong, op 5 aug. 1852, oud 28 jaar.

Op 2 jan. 1853 werd Klaas Alberts Wetterau, 2e ranger en ondermeester te Berlikum, benoemd. In 1860 werd een nieuwe school gebouwd. Hij stond hier tot 1875. Zijn opvolger

a Diaconie-rekeningen.

b Franekeradeel V 2.

c Rijksarchief Leeuwarden.

Klaas Baltjes, onderwijzer te Dronrijp, kwam in 1876; in 1877 werd hij hoofd van de school te Schingen. In 1877 werd Wijtze Eppinga hoofd van deze school; in 1881 werd hij hoofd van de school te Dongjum. In 1881 kwam A.B. Mulder uit Kubaard. In 1906 ging hij met pensioen. Op 1 juni 1906 kwam IJpe Frank die op 1 okt. 1937 met pensioen ging. Hij werd toen opgevolgd door Bruin Kingma, onderwijzer te Leiden. Hij sneuvelde op 16 mei 1940 te Kapelle in Zeeland, oud 34 jaar. In juli 1940 werd E.F. van der Meer, onderwijzer te Sint Annaparochie benoemd. Eind 1940 trad hij in functie. Hij vertrok in 1949 naar Stadskanaal. In dat jaar kwam zijn opvolger: K. Faber van Schoonoord, voorheen hoofd van de school te Ried. Begin 1955 werd hij opgevolgd door T. Kramers, onderwijzer te Leeuwarden.

8. Ried

Volgens het procuratieboek was Peter Jansz. op 2 okt. 1580 koster en schoolmeester te Ried.^a Op 16 jan. 1589 was Jan Harckes schooldienaar in Ried; hem wordt dan een huis opgezegd, dat hij van de kerk in gebruik heeft.^b

In mei 1628 kwam mr. Jurrien Jans, schoolmeester, van Ried te Beetgum. Hij is hier in Ried ook schoolmeester geweest.^c Weliswaar wordt hier in dec. 1623 een schoolmeester genoemd, maar het blad is uitgescheurd, zodat de naam niet te lezen is; diens vrouw heette ... Reyners. Hij was hier waarschijnlijk in 1614 reeds. Zijn opvolger zal wel geweest zijn mr. Sijbrandus Pierij, die hier op 4 jan. 1635 als schoolmeester voorkomt, en toen te Marssum trouwde met Folku Gellydr. van Marssum. (Zij was een dochter van ds. Gellius Arundeus aldaar.) In maart 1635 werd hij als lidmaat aangenomen. Lang heeft hij hier niet gestaan, want reeds in 1637 komt een Sijbrandus Pierij als schoolmeester te Mantgum voor, die wel dezelfde geweest moet zijn.

In juli 1646 vinden we hier mr. Gerlof Freercks als schooldienaar met Dirkjen Jans, zijn huisvrouw. Zij is in 1659 overleden en in 1661 hertrouwde hij met Elske Tjallings Domna. Het traktement bedroeg 140 gulden. Hij was geen dorprechter of ontvanger; die baantjes had de smid Simen Hayes er bij. In mei 1691 ontving hij nog traktement, doch in dec. 1691 werd aan zijn weduwe Elske een half jaartraktement uitbetaald. Hij is dus in 1691, na mei, overleden.

In nov. 1691 kwam mr. Johannes Garama. Hij trouwde hier op 1 jan. 1694 met Tjietske Thomasdr. van Franeker en was tevens organist. Reeds vóór 4 febr. 1694 moet hij overleden zijn, want toen ontving zijn weduwe Tyetske nog enig traktement. Hij was van een Franeker familie van organisten en schoolmeesters. (Zijn broer J. Garama was organist te Sneek.)

Op 15 febr. 1694 trad in functie: mr. Idsard Tjallingi, schoolmeester en organist. Hij kwam uit Hijdaard, met zijn vrouw Hendrikje Taekes. Op 25 febr. 1694 lieten zij hier een zoon Tjalling dopen. Het traktement was nog steeds 140 c.g. Idsard Tjallingi leefde nog op 14 dec. 1699,^d maar vóór aug. 1700 is hij overleden. Hendrikje hertrouwde met de wagenmaker Jan Jelles te Ried.

Zijn opvolger werd omstreeks aug. 1700 mr. Sijpert Jetzes, schoolmeester, dorprechter en organist. Tevens fungeerde hij als procureur-postulant voor het Gerecht van Franekeradeel.

a Franekeradeel 13¹.

b Franekeradeel C 4.

c Harlingen P 10 (1629).

d Franekeradeel LL 9, fol. 174°.

Hij trouwde hier op 28 jan. 1725 met Ijtje Douwes Nijdam, zeker zijn tweede vrouw. Hij heeft hier tot in hoge ouderdom de school bediend. In aug. 1764 ontving hij nog traktement en op 13 nov. van dat jaar was sprake van zijn weduwe.

In nov. 1764 kwam mr. Jan Seerps, die dan voor vergoeding wegens het "overvoeren van sijne huisgeraden" van Harlingen naar Ried, *f* 12 ontving. Hij was hier nog in mei 1776, doch in juni van dat jaar ontvingen zijn erven nog een half kwartaaltraktement: 17 c.g. 10 st. In juni 1776 kwam mr. Bauke Dirks Andringa uit Boer, met zijn vrouw Reinskjen Djurres. Vlak na mei 1783 zijn zij naar Hitzum vertrokken.

In 1783 werd mr. Foppe Sijtzes Ypey hier schoolmeester en organist. Hij was een zoon van de Berlikumer meester Sijtze Annes. (Zijn grootvader en overgrootvader waren ook schoolmeester geweest en wel te Hogebeintum.) Hij trouwde te Ried op 9 maart 1788 met Trijntje Alles Dijkstra van Dronrijp. Zij is in juli 1797 overleden. Hij stond hier tot 1815, toe de school van Boer met Ried gecombineerd werd.

8a. Boer en Ried

De eerste schoolmeester der gecombineerde scholen van Boer en Ried kwam eind 1815: Pieter Meines van der Berg, 3e rang. Hij werd hier benoemd op 27 sept. 1815 van Bovenknijpe, waar hij provisioneel de school waarnam. Nog te Knijpe is hij op 29 nov. 1815 getrouwd met Janke Gerrits Ponne, 19 jaar oud, geboren op 10 mei 1796 in't Meer (bij Heerenveen). Hij was toen 18 jaar, geboren te Oudelamer als zoon van Meine Wieberens van der Berg, huisman, en Aafje van der Wenden, een domineesdochter. Al waren er nu ook de nieuwe onderwijswetten, het verbeterd onderwijs zelf en de verbeterde positie der onderwijzers kwamen met trage schreden. Het traktement bedroeg sedert 1817 *f* 300 plus de schoolgelden en een vrije woning. In 1818 zijn de school en de schoolhuizinge te Ried gedeeltelijk vernieuwd. Mr. P. van der Berg was behalve schoolmeester en organist, ook dijksonvanger (*f* 20 per jaar), veldwachter (*f* 37 per jaar), terwijl hij in 1823 ook rijksontvanger werd. Dit nam hem eindelijk zozeer in beslag, dat hij de school door een 'adjunct' liet waarnemen en in 1837 afstand deed van zijn post. Hij komt hier in 1850 nog voor als rijksontvanger. Op 8 juli 1857 is hij te Ried overleden op 60-jarige leeftijd, na 41 jaar echtvereniging met J.G. Ponne. Zijn vrouw overleed te Ried op 17 jan. 1876; beiden zijn aldaar begraven.

De adjunct Jacob Jans Wiersma, ook een 3e ranger, volgde zijn "baas" op 15 mei 1837 op. Hij is evenwel reeds op 4 dec. 1844 overleden, slechts 31 jaar oud. In 1844 nam Albert van der Meulen de school provisioneel waar, totdat op 2 juni 1845 de nieuwe meester verscheen: Anthony Philip Berghäuser. Hij was ondermeester te Dronrijp, doch bezat reeds de 2e rang. Tijdens zijn 40-jarig schoolmeesterschap alhier, werd in 1851 een nieuwe school gebouwd. Er waren toen ruim 50 leerlingen. Hij stond hier tot 1885.

Zijn opvolger was mr. Aebe Mebius uit Haskerhorne. Hij was een geboren Bildtker (10 maart 1848) en werd hij na zijn dood (29 nov. 1903) te St. Annaparochie begraven. Hij werd in 1904 opgevolgd door Jurjen Tolsma, die in 1919 hoofd van een school te Assen werd. Hij woonde na zijn pensionering te Leeuwarden, waar hij op 28 mei 1943, op 66-jarige leeftijd, is overleden.

Sedert 1919 was H.W. Steegstra hoofd van deze school; in 1921 vertrok hij naar Franeker. Zijn opvolger werd Th. Schaafsma, die op 1 april 1930 onderwijzer te Leeuwarden werd. Op 1 mei 1930 werd J. Kingma van Midlum benoemd. Op 1 april 1943 werd hij hoofd van de school te Hallum. Op 1 juni 1943 kwam K. Faber, onderwijzer te Surhuisterveen; in 1946

vertrok hij naar Sleen. In 1946 werd G. Baarda, onderwijzer te Beetgumermolen, tot hoofd der school te Ried benoemd. Op 1 dec. van dat jaar trad hij in functie. Hij werd op 1 nov. 1951 hoofd van School III te Drachten (Noord). Zijn opvolger kwam in nov. 1951: A. Kunnen, onderwijzer te Harkema-Opeinde. Een geheel vernieuwde school werd in 1951 in gebruik genomen.

9. Schalsum

Volgens het procuratieboek was op 2 okt. 1580 Tiaerdt Peters koster en schoolmeester te Schalsum.^a

In april 1611 was Godefridus Tallum schoolmeester te Schalsum.^b Hij stond eerder te St. Annaparochie, Midlum en Wirdum, doch te Schalsum hield hij het langer vol. In jan. 1633 was mr. Govert Tallum nog te Schalsum en op 19 mei 1642, toen zijn vrouw Rinske Klaessesdr. was overleden, was hij hier nog.^c Hij hield er echter de moed nog in en hertrouwde op 31 maart 1643 met Aef Tijmensdr. van Leeuwarden. Nog steeds was hij schooldienaar te Schalsum. In nov. 1651 ontving mr. Godefridus Tallum te Schalsum 36 gulden van de Staten voor de studie van zijn zoon.

In april 1656 werd evenwel met attestatie "tot de gemeente toegedaen" Johannes Overney, S.M. (*Sancti Ministerii*) kandidaat (= kandidaat tot de heilige dienst) en schooldienaar te Schalsum. Hij was ongetwijfeld een zoon van Domini Jacobus Overney te Pietersbierum, waar hij dan ook op 8 juni 1656 trouwde met Jancke Douwes van Leeuwarden. Hun zoon Jacobus werd in Schalsum gedoopt op 4 april 1658. In nov. 1662 kwam hij hier nog voor. Tot predikant schijnt hij het nimmer gebracht te hebben, althans niet in Friesland. In Franeker komt evenwel in 1671 een kandidaat en Latijnse schoolmeester Johannes Overneij voor, waarin we hem menen te mogen herkennen.

Op 28 sept. 1663 kwamen met attestatie in: mr. Minne Overney, schooldienaar te Schalsum, en Ulck Siercksdr., zijn huisvrouw. Was hij misschien een broer van zijn voorganger? Hun zoon Tiebbe werd hier gedoopt op 31 okt. 1669. Op 5 juni 1672 hertrouwde hij hier met Gatsche Jansdr., die in okt. 1672 na belijdenis van het geloof lidmaat werd. Hun kinderen Hijltje en Ulck werden gedoopt op respectievelijk 16 maart 1673 en 17 april 1674; toen was hij hier nog als schoolmeester.

In sept. 1674 evenwel kwam mr. Pijtter Joeckes met attestatie, maar waarvandaan staat er niet bij. Hij trouwde hier op 20 maart 1675 met Racheltje Geerts van Franeker. In juni 1681 komen ze hier nog voor. Hun zoon Hendrik werd op 23 mei 1680 gedoopt en op 12 juni 1681 werd een dochter gedoopt. In dec. 1685 komt een Pieter Juckes voor als schooldienaar te Hichtum; hij was op 1 nov. 1681 naar Hichtum vertrokken.^d

Op 14 april 1682 is hier met attestatie ingekomen mr. Tierck Freercks van "Zuwoude", waar hij ook schoolmeester was. Hij trouwde 13 mei 1683 alhier met IJtje Abes van Cornjum, dochter van de schoolmeester Abe Tiercks aldaar. Hun zoon Tierck, Johannes en Freerk zijn hier gedoopt op 11 okt. 1686, 15 juli 1688 en 14 maart 1691. Na een 20-jarige school- en kerkdienst te Schalsum is hij in 1703 als schoolmeester naar Sexbierum vertrokken.

a Franekeradeel 13¹.

b Ordonnantieboek.

c Autorisatieboek Franekeradeel; Franekeradeel LL 5, fol. 751 (1642).

d Menaldumadeel J1.

In aug. 1703 vinden we hier mr. IJde Willems, schoolmeester, gekomen van Aalsum, waar hij even te voren, getrouwd was met Pietie Aelses. Hij noemde zich mr. IJde Willems Tebbitman.^a Hij was hier in juni 1737 nog en was toen 76 jaar oud.^b

Op 26 sept. 1740 trouwden hier Cornelis Gerrits, schooldienaar te Schalsum en Janke Sijbrens uit Boer. Hij kwam van Dongjum, waar hij echter geen schoolmeester was. Hij hertrouwde hier op 16 april 1780 met Japke Claasses en is in 1783 overleden, na meer dan 40-jarige schooldienst alhier. Zijn opvolger was in 1783 mr. Douwe Tjerks, schoolmeester en dorprechter. Evenals zijn voorganger had hij ook een boerderij. Hij is reeds eind 1784 of begin 1785 overleden.

Op 1 mei 1785 was Jacob Alberts Hempenius van Wirdum hier als schoolmeester. Op 31 juli 1785 trouwde hij met Reinou Jentjes Sjaarda van Oosterwierum. Hij heeft hier gestaan tot zijn dood, in het voorjaar van 1799. Omstreeks mei 1799 kwam mr. Gerrit Gerbens, schoolmeester en dorprechter, die hier op 18 mei 1800 trouwde met Baukje Johannesdr. Hij is hier 9 nov. 1808 overleden, oud 45 jaar. Baukje leefde toen nog; op 24 april 1809 was er boelgoed.

In 1809 werd tot schoolmeester alhier "beroepen" Klaas Gerrits Lamring. Hij was omstreeks 1790 geboren en in het Burgerweeshuis te Bolsward opgegroeid, door mr. W. Baars aldaar opgeleid tot schoolmeester aan wiens school hij in 1809 ondermeester was, nadat hij de 3e rang had verkregen. De school te Schalsum telde een 20 leerlingen; het traktement kwam uit de huur van schoolland. In maart 1809 hadden de kerkvoogden van Schalsum zich met de stemgerechtigde ingezetenen verstaan omtrent de schoollanden (19 pondematen). Besloten werd, dat de kerkvoogden ze voortaan zouden verhuren en de opbrengst aan de onderwijzer uitkeren als traktement. Op 11 april 1809 had de verhuring plaats door de secretaris S. Wijbenga. De opbrengst was f 300 per jaar; het land werd voor 7 jaar verhuurd.^c In april 1815 behaalde Klaas Lamring de 2e rang. Zijn vrouw heette Pierkjen Hantjes. In maart 1817 werd hij "onderwijzer der jeugd" te Hallum.

In juli 1817 was hier mr. Kornelis Gerardus Bruining, die eerder te Makkum een particuliere school (kostschool) gehouden had. Hij was 26 jaar oud en had zojuist de 2e rang verkregen. In het doopsgezinde lidmatenboek van Franeker staat: "op 1 okt. 1818 ingekomen Fetje Wiebes Bakker, huisvrouw van den tegenwoordigen schoolmeester van Schalsum; gekomen van Makkum". Hij genoot met zijn collega B. Mulder te Midlum de eer, dat hun gedrag en vlijt in de vaker genoemde opgave van 1821 "zeer goed" genoemd werd. Van de anderen was dat slechts "goed" te Hitzum zelfs "matig". Ongetwijfeld heeft hij dus een goede naam als schoolmeester gehad. In 1841 waren Cornelis Gerhardus Bruining, schoolmeester, en Fetje Wijbes Bakker nog steeds echtelieden te Schalsum. Hij heeft de school ruim 40 jaar bediend en is op 4 mei 1858 overleden, oud 67 jaar.

Zijn opvolger Tjipke A. Meijer trad in febr. 1859 in functie. Hij was daarvoor ondermeester te Dronrijp. In 1864 werd een nieuwe school gebouwd. Ook hij heeft 40 jaar deze school bediend en is op 1 okt. 1899 gepensionneerd. In 1900 werd hij opgevolgd door P. Jongbloed, hoofd van de school te Niawier, die in 1904 hoofd te Marssum werd. In 1905 kwam H. Polstra, onderwijzer te Stiens. Op 1 april 1934 werd deze school door het gemeentebestuur opgeheven. Hessel Polstra overleed op 28 nov. 1950 te Leeuwarden, oud 78 jaar. Zijn weduwe was G. Wallinga.

a Diaconie-rekeningen.

b Processtukken.

c *Leeuwarder Courant*; bijv. 14 april 1809.

10. Zweins

In 1630 was Hendrijck Alles Heslenga hier schoolmeester. Hij is in 1634 overleden. Eind 1634 kwam mr. Haje Jansen Schingen. In 1623 was er te Sneek een Haio Schingen "clercq van den Geregte van Wymbritseradeel"; hij was toen getrouwd met ene Ulck Bennes. Of dat de latere schoolmeester van Zweins ook was? Hij was te Zweins tevens dorprechter en ontvanger. Zijn traktement bedroeg 35 c.g. uit de kerkbeurs en de opbrengsten van het schoolland. Op 13 mei 1665 was Tiede Issesdr. zijn vrouw.^a In 1664 was Haje Jansen, schooldienaar te Zweins, 66 jaar oud.^b Op 3 juli 1671 had inventarisatie plaats ten sterfhuize van mr. Haije Jansen, in leven schoolmeester tot Zweins en Tied IJsses, in tijden echtelieden. Zijn zoon, mr. Jan Haijes Schingen, die we reeds ontmoetten als schoolmeester te Peins, volgde hem in 1671 op in al zijn functies. In 1675 was Antie Johannisdr. zijn vrouw. Hij is hier op 3 febr. 1700 overleden.

Op 20 april 1700 werd gestemd en in juli 1700 kwam mr. Jan Fransen, geboren omstreeks 1669, als schoolmeester, dorprechter en ontvanger uit Waaxens (Henn.). In de beroepbrief was o.a. bepaald, dat zijn salaris 70 gulden zou bedragen en dat hij, indien er een orgel in de kerk kwam, dit zou moeten bedienen, zonder op meer salaris aanspraak te mogen maken; dat hij "soomers in de onleege tijdt zes weken tot zijn particuliere profijt vrij sal hebben." Jan Fransen was koetsier en huisknecht bij de overste-kolonel Ignatius van Kingma, die op Kingmatille bij Zweins zijn "heerlijke huisinge" had en uitgebreide landerijen in de buurt, waardoor hij over een groot aantal stemmen te beschikken had. Dus werd Jan Fransen gestemd tot schooldienaar.

In 1700 kwam er een orgel in de kerk, waarvoor in twee termijnen tweemaal *f* 170 betaald werd "aan mr. Jan". Mr. Jan Fransen te Zweins was namelijk ook orgelmaker. Dit blijkt o.a. uit de kerkvoogdij-rekeningen van Oosterbierum: "mei 1722 aan Jan Fransen 12 car.gl. wegens 't stellen [=stemmen] en repareeren van het orgel; mei 1726 mr. Jans te Sweins 12 gl. wegens onderhoud en repareeren van het orgel; aug. 1729 Jan Fransen orgelmaker te Sweins 7 gl. wegens stellen van het orgel".

Mr. Jan Fransen was ook verver; hij verfdde althans dikwijls voor de heren kerkvoogden aan school, kerk en pastorie. Zijn eerste vrouw Antje Kempes, met wie hij in 1703 reeds getrouwd was, overleed op 1 sept. 1719. (Hun zoon Frans was hier gedoopt op 5 okt. 1704.) Hij hertrouwde 2 april 1724 met Francijntje IJsaaks la Place. Hij tekende in de latere jaren steeds als mr. Jan Fransen Formstra. In 1744 en 1746 komt hij hier nog voor als schoolmeester, dorprechter en ontvanger.

Eind 1746 kwam mr. Johannes Jans, geboren omstreeks 1724, als hoofd van deze school. Hij was een broer van mr. Isaäk Jans te Peins. Zijn vrouw heette Sijtske Willems; deze is echter spoedig overleden, waarna hij omstreeks 1750 hertrouwde met Hoytie Ruerds. Ook hij deed aan orgelmaken, onderhield en stemde enkele orgels in naburige dorpen. Hij is de zomer van 1800 overleden (na 13 juni).

Eind 1800 kwam mr. Johannes Jans Jansonius van Menaldum, waar hij echter geen schoolmeester geweest was. Een rang heeft hij nimmer bezeten. De stemming werd gehouden op 4 nov. 1800: met ingang van mei 1801 zou het traktement bestaan uit: *f* 150, plus de schoolpenningen en een vrije woning De schoolmeester werd o.a. betaald uit de verhuur van

a Workum U 1.

b Civ. Sent. 622 no. 8a.

land: "de kerkvoogden van Zweins zullen vrijdag. 19 febr. 1802 in het Tolhuis bij Kingmatille voor één jaar verhuren: 8 punt greidland aldaar, de schoolfenne genaamd".^a In 1822 werd het traktement verhoogd tot f 200. Zijn vrouw Jitske Gerrits van Wicheren overleed op 27 jan. 1825; ze waren sedert mei 1793 gehuwd. Hij is zelf op 2 febr. 1827 overleden, oud 60 jaar en 7 maanden.

Eind 1827 kwam zijn opvolger Jogchum Jitzes van der Geest, die de 3e rang bezat en in juli 1831 de 2e rang behaalde. Op 6 jan. 1828 trouwde hij met Tetje Annes Wassenaar. In 1843 werd de school vergroot.^b Hij stond hier tot mei 1853, toen hij eervol ontslag kreeg. Zijn zoon Klaas is hier op 18 juli 1855 overleden, oud 21 jaar en 5 maanden. Op 19 jan. 1856 overleed te Zweins: Jochum Jitzes van der Geest, steenfabrikant aldaar, oud 51½ jaar, na een 28-jarige echtvereniging met T.A. Wassenaar; zij hadden 5 kinderen.

Het traktement werd in 1853 vastgesteld op: f 230 (uit de opkomsten van 3 bunder 52 roede 70 el land en een toelage uit de dorps- of gemeentekas), de schoolgelden van ca. 30 leerlingen à 50 ct. per kwartaal en een vrije woning met een tuin van 52 roede 30 el; benevens eventueel een toelage van de kerk voor kosterschap, enz. Zoon Jitze Jogchums van der Geest volgde zijn vader op in 1853. Hij was hier geboren in 1828 en heeft ook de 2e rang behaald in 1850, toen hij ondermeester was te Oldeholtspade. Hij trouwde op 15 april 1854 met Aalje M. Douma van Ter Idzard. Hij bediende de school 10 jaren en verzocht tegen mei 1863 eervol ontslag.

In juni 1863 werd Hoite Schaap, ondermeester te Dronrijp, benoemd. Hij ging in 1897 met pensioen. In 1898 werd hier een nieuwe school gebouwd, die op 1 nov. 1898 werd betrokken door het nieuwe hoofd K. Harts. Hij was geboren op 17 okt. 1865 te Leeuwarden en studeerde aan de Normalschool te Franeker. In 1884 werd hij onderwijzer te Midlum en in 1898 hoofd te Zweins. Hij werd in 1901 hoofd van de school te Huizum (Schrans) en werd op 1 jan. 1919 directeur van de Normalschool te Leeuwarden, die in 1912 tot Rijkskweekschool verheven werd. Hij is op 13 juni 1934 te Leeuwarden overleden, oud 68 jaar.

In 1901 kwam R.J. van der Tol, hoofd van de school te Wijckel, die in 1908 naar Tzummarum vertrok. In dat jaar kwam M.G. Visser, die in 1913 door IJ. Goënga werd opgevolgd. In 1920 ging deze naar Ferwerd. Hij werd in 1920 opgevolgd door J.H.Z. Molewijk, die in 1924 naar Dokkum vertrok. In 1924 werd R.J. van der Wal, onderwijzer te Culemborg, benoemd; in 1930 ging hij naar Zaandam. Zijn opvolger was toen J. Wijnstra, die hier tot 1 jan. 1935 in dienst zou blijven. Op die datum werd ook deze school door Gedeputeerde Staten opgeheven; ook hier was beroep op de Kroon tevergeefs. (Gedeputeerde Staten wilden de opheffing reeds op 1 sept. 1934 doen ingaan; doch de school te Peins, waar deze kinderen heen moesten, moest eerst met een lokaal vergroot worden.)

11. Tzum

In Tzum werd in 1530 of 1531 Stephanus Sibrandi Sylvius, geboren in 1507 te Wijnjeterp, als pastoor aangesteld. Hij verbond aan zijn huis een openbare school, die druk bezocht werd, vooral door "jongelieden uit den aanzienlijken stand".^c

Op 21 febr. 1538 was mr. Jacob Lambertsz. organist te Tzum; in nov. 1540 was hij hier nog.^d

a *Leeuwarder Courant* 17 febr. 1802

b *Leeuwarder Courant*.

c *Friesche Volksalmanak* 1886, p. 204 .

d Franekeradeel EE 1.

Op 7 febr. 1544 was er al een andere organist: "Gerolt Jwsz verclaert voor recht, dat hij de diensten van de costerie en orgel te Tzum verlaet, doch dat de Kerckvoechden hem van zijn diensten zullen vervoegen, alleen hij ruymen sall en dat bij Meydage naestcomen".^a

In 1557 was het gebruikelijk, dat de schoolmeester toen nog bij de boeren beurtelings in de kost was.^b Op 15 maart 1565 was Lieuwe Sijbrantz koster te Tzum.^c Hij was hoogstwaarschijnlijk ook schoolmeester, want beide functies gingen hier samen.

Volgens het procuratieboek was op 2 okt. 1580 Pijbe Auckes koster te Tzum; hij was er toen reeds enige tijd en de dorpsvolmachten geven van hem een gunstig getuigenis.^d In sept. 1594 werd hij genoemd als schoolmeester te Tzum; in aug. 1597 was hij hier nog.^e

Op 2 juni 1615 was Henrico Alberts Sylvio *ludimagister* in Tzum.^f Deze mr. Hendrik Albertsz, schooldienaar te Tzum, vinden we hier ook op 7 mei 1617 en 13 juni 1618 genoemd. Hij wordt dan van zijn school- en kerkdienst ontslagen, wegens allerhande bedriegerijen.^g Blijkbaar is hij toen naar Cornwerd vertrokken, waar hij in 1627 als schoolmeester voorkomt.

In jan. en april 1621 was Lijuwe Mewisz, "schoelmeister toe" Tzum; Romck Jansdr. was zijn huisvrouw.^h Op 30 sept. 1624 was Cyprianus Jacobi (Ilst) "schooldiener tot Tziom".ⁱ Zijn broer Rommert Jacobs Ilst was toen herbergier in Heerenveen. Mr. Cyprianus Jacobi was eerder te Wier (1614-1616); dit moet wel dezelfde zijn. In 1629 werd hij Sipcke Jacobsz genoemd.^j

Van 1634 af zijn hier de kerkvoogdij-rekenboeken bewaard gebleven in het Rijksarchief te Leeuwarden. Nu krijgen we wat meer houvast. In 1634 vinden we hier dan mr. Allardt Bauckes als schoolmeester Hij komt hier in dec. 1646 en 1647 nog voor.^k

In nov. 1651 evenwel was mr. Agge Pieters de functionaris; naar de schrijfhand in het kerkboek te oordelen zal hij hier in 1648 gekomen zijn. De schooldienaar schreef namelijk gewoonlijk de kerkrekening in het boek, tegen een beloning van item zoveel natuurlijk (soms 5, soms 10 gulden). Hij is hier in het begin van 1662 overleden, nalatende een weduwe Antie. Nu werd zijn zoon Focco Agaeï benoemd; diens beroepbrief, die merkwaardige bepalingen bevatte, is als Bijlage 2 opgenomen. (Zie verder.) Volgens de kerkvoogdij-rekeningen bestonden de inkomsten van de schoolmeester uit de huur van 21½ pondemaat land, bedragende omstreeks 150 gulden, aan huisstee-pachten ruim 4 gulden en de pacht van de Mullerscamp 12 gulden. Wel sterk is het, dat een overeenkomst met de vader aangegaan, dat eventueel zijn weduwe nog een half jaar traktement zou genieten (van pensioen was toen natuurlijk nog geen sprake), gewoon geannuleerd werd, om de gemakkelijke wijze waarop haar zoon benoemd werd en "het groot faveur"(gunst), die haar daarmede gedaan werd!

a Franekeradeel EE 1.

b Franekeradeel EE 3, akte 1 juli 1557.

c Franekeradeel EE 3.

d Franekeradeel 13¹.

e Ordonnantieboek (1594).

f Archief Eysinga, port. Grovestins no. 302.

g Crim. Sententieboek no. 7.

h Franekeradeel EE 6.

i Aengwirden H, fol. 226°, akte 11 dec.1624.

j Interloc. Sent. WW 19, no. 60.

k *Friesche Volksalmanak* 1887, p.187.

Gewoonlijk vervielen de schoolmeestersweduwen aan de diaconie. Hij moest beloven, dat hij zijn moeder en haar kinderen "buiten beswaringe van 't dorp onderhouden" zou. De jonge meester heeft niet lang genot van zijn bediening gehad: reeds in het begin van 1667 is hij overleden. Het is zeker merkwaardig te zien, hoeveel schoolmeesters in de dorpen, die ons nu bezig houden, op jeugdige leeftijd stierven. Zou de oorzaak hierin zitten, dat jongelui, die niet sterk genoeg waren voor het gewone boerenwerk of ander handwerk, maar schoolmeester werden? Naar 't bekende recept: "Dy jonge is net sa sterk; dy moat mar wat leare."

Op 27 maart 1667 werd mr. Claes Douwes van Hennaard benoemd. Hij trouwde in febr. 1676 te Achlum met Aefke Melisdr. Behalve schoolmeester en dorprechter, was hij ook een bekwaam orgelbouwer. In 1690 maakte hij in de kerk te Tzum een orgel op eigen kosten en bediende het vele jaren gratis. Op 17 mei 1717 nam de kerk "het groot orgel, dat hij nu 27 jaren op sijne kosten in onse kerke heeft gehad en de ingesetenen al dien tijdt daarmede gediend," van hem over voor 250 c.g. "Als nu betaalt sijnde, so komt de kerke het geheele orgel in eigendom toe, also daarvoorgegeven is 250 car.gls." In 1699 verscheen te Franeker van zijn hand: *Grondig ondersoek van de toonen der Muzijk* door Claes Douwes, organist te Tzum. In okt. 1717 was hij nog schoolmeester en organist en dorprechter, doch begin 1718 deed hij afstand van de eerste post. Hij bleef evenwel organist (in maart 1722 nog) en dorprechter (in 1726 nog).^a

Begin 1718 (vóór 14 april) werd zijn zoon Gerrit Clasen tot schoolmeester aangesteld; hij was hier gedoopt op 10 sept. 1693 en trouwde hier 3 april 1718 met Trijntje Jans, eveneens van Tzum. Op 24 sept. 1730 hertrouwde hij hier nog met Lijsbet Atzes. Tot in 1732 komt hij hier als schoolmeester voor. (Een andere zoon Douwe Clasen was van 1698 tot 1701 schoolmeester te Midlum en daarna te Irnsum. Van hem moet dan mr. Claas Douwes te Idaard weer een zoon geweest zijn.)

In 1732 echter werd mr. Sijbrand Hendriks van Heeg, hier benoemd tot schoolmeester, organist en dorprechter. Hij trouwde hier op 11 nov. 1736 met Johanneske Johannesdr. van Franeker en hertrouwde op 7 juni 1750 met Grietje Egberts. Uit de kerkvoogdij-rekeningen blijkt, dat hier in 1734 een nieuwe school werd gebouwd. Op 8 nov. 1779 overleed Sijbrand Hendriks "oud bijna 75 jaar, hebbende hier met seer veel roem en agtinge, ruim 47 jaren den dienst als organist en dorprechter en schoolmeester waargenomen."

Op 14 jan. 1780 werd "de eersame Jongman" Gerrit Clases Pasma gekozen tot schoolmeester en organist, welke betrekkingen bij totnutoe waarnam te Idaard. De jonge schoolmeester stierf reeds op 11 maart 1782, oud ruim 27 jaar "en is getransporteerd na Idaard den 15 maart". Op 8 mei 1782 werd tot schoolmeester en organist gestemd Johannes Braam, van Huizum. Zijn vrouw heette Pietje Veurmans. Ze vertrokken in mei 1785 naar Workum.

Op 20 juni 1785 werd benoemd Johannes Feddema Jansz. van Harlingen. Hij was een zoon van Jan E. Feddema, stads-, schrijf- en rekenmeester aldaar en op 25 jan. 1763 gedoopt in die stad. Zijn vrouw heette Trijntje B. van Boon. In juni 1790 was hij nog schoolmeester en organist. Maar het ging hier met deze meester niet goed: op 14 juni 1792 werd hij "gedeporteerd" (= afgezet), wegens wangedrag en dronkenschap. Er was dan natuurlijk al heel wat aan voorafgegaan! Wat ook wel blijkt uit de volgende post in de kerkvoogdij-rekeningen van 1792: "betaald aan de fiscaal [= gerechtsambtenaar] P. Hilarius wegens gedane diensten van informatien, attestatiën en verdere rechtsplegingen aangaande het deportement van J.

a Volgens Komter-Kuipers, *Muzyk yn Fryslân* p. 60-65, is hij in 1722 te Tzum overleden en was hij in 1668 te Leeuwarden geboren.

Feddema, de somma van 17 gl. 6 stvs.". Een zekere Gerke Joostes Gerkama nam 22 weken de orgeldienst waar voor 11 gulden.

Op 27 juli 1792 werd een nieuwe schoolmeester benoemd: Auke Gerrits Wezel, van Weidum. In aug. kwam hij over; hij werd tevens dorprechter en organist. Hij was in 1791 gehuwd met Trijntje Pijters. Omstreeks 1800 is hij nog lid van de raad van Franekeradeel geweest. In 1803 (na 20 juni) vertrok hij als schoolmeester naar Franeker. Daar overleed hij op 31 jan. 1815, oud 53 jaar. De school werd tijdelijk waargenomen door Sijbe Sijbes (of Sijbrens), die in 1804 de school te Midlum kreeg.

Omstreeks april 1804 kwam Gosse Botes Bruinsma hier als schoolmeester en organist. Hij kwam van Hindeloopen. Hij had van 1800 tot 1804 de lessen gevolgd, welke toen door professoren der Academie te Franeker gegeven werden ter opleiding van aankomende onderwijzers voor lagere scholen. In juni 1804 behaalde hij direct de 3e rang (niet eerst de 4e). Intussen was hij hier op 6 mei 1804 nog getrouwd met Antie Justus Gerkema, ook van Tzum. Een druk jaar dus voor hem! Het inkomen bedroeg hier het voor die tijd hoge bedrag van *f* 350, plus de schoolpenningen en een vrije woning. Het dijksontvang bracht nog *f* 50 in. Het traktement kwam van de huur van het schoolland; in 1822 bracht dit *f* 417 huur op, benevens nog 15 gl. 15 st. van grondpachten en eeuwige renten. Mr. Gosse Bruinsma was, in vergelijking met zijn ambtgenoten uit die dagen, goed af! De 2e rang heeft hij niet gehaald. In 1830 werd de school vernieuwd. Hij is hier tot zijn dood gebleven; op oudejaarsdag 1847 overleed hij, oud 64 jaar, nadat hij op 13 april 1838 zijn vrouw verloren had, oud 63 jaar. (Daar de school in 1846 ruim 80 leerlingen telde, was er een ondermeester aangesteld, nl. Johannes. Hanewald, later hoofd van de school te Suameer.)

Zijn opvolger werd in de zomer van 1848 Frederik Jansen, 2e rang, van Bozum. Het traktement bestond toen uit: een vrije woning met tuin; de huur van 7 bunder 25 roede 38 el land; *f* 25 van de Kerk als koster-organist; de schoolgelden van 70 à 80 leerlingen à 40 ct. per kwartaal (gealimenteerden gratis) en nog enige emolumenten; in totaal circa *f* 550. Daarbij kon nog het een en ander komen van betrekkingen, die de overleden onderwijzer waren opgedragen ter somma van circa *f* 150, maar hiervan kan geen zekerheid gegeven worden. Zijn vrouw was Trijntje Ferwerda. Frederik Jansen hertrouwde omstreeks 1858 met Catharina B. van Albada, die hier 17 maart 1864 overleed, oud bijna 31 jaar. Er waren twee kinderen uit dit en acht kinderen uit vorige huwelijken. In 1863 werd Leonard Jan Bos aangesteld als hulponderwijzer. Met ingang van 1 jan. 1869 verkreeg Frederik Jansen eervol ontslag en pensioen.

In 1869 werd Pieter G. Vrijburg, hoofd van de school te Oostermeer, benoemd. In 1914 werd hij opgevolgd door D. Schat, hoofd van de school te Twijzelerheide. Op 1 juli 1928 ging hij naar Achlum. Zijn opvolger werd in 1928 Æ. Gorter, onderwijzer te Schoonoord; op 1 april 1932 werd hij ULO-onderwijzer te Kollum. (Hij werd later hoofd van de ULO-school te Woldendorp en viel 10 april 1945 bij Bakkeveen voor de vrijheid van zijn land, oud 45 jaar.) Op 15 mei 1932 kwam zijn opvolger S. Wielenga, onderwijzer te Farmsum. Hij was hier hoofd tot 1 aug. 1934, toen ook deze school door Gedeputeerde Staten werd opgeheven; beroep op de Kroon mocht niet baten.

Bijzonder onderwijs

Te Tzum werd in 1866 de eerste bijzondere school voor christelijk nationaal onderwijs in Franekeradeel geopend. Als eerste hoofd van deze school werd K. Tietema aangesteld. In 1874 werd hij afgezet en veroordeeld tot 5 jaar gevangenisstraf. In 1874 werd hij opgevolgd

door R. Ferwerda, die in 1879 weer werd opgevolgd door A. Brouwer. In 1883 kwam B.R. Wijmenga, die in 1886 naar Koudum vertrok. In dat jaar kwam zijn opvolger: H. Brouwer van Domburg. In 1892 werd hij opgevolgd door O. van Oostrum en in 1898 werd K.R. Lettinga hoofd van deze school. In 1908 werd Harmanus de Bruin uit Westmaas benoemd tot hoofd. Hij ging op 1 mei 1932 met pensioen en is op 5 nov. 1950 te Tzum overleden, oud 82 jaar. (Jac. de Bruin te Sexbierum is zijn zoon.) Sedert 1932 was H. de Boer van Ferwoude hoofd van deze school.

Bijlage 1

Beroepbrief van een schoolmeester in 1718

Alsoo door 't versterven van mr. Minse Alberda de kerk- en schooldienst sampt Dorpregteramt van den dorpe Achlum is komen te vaceren en het nodig is, dat deselve bedieningen door een ander bequaam persoon werd versien. Soo ist, dat de gesamentlijke Ingezetenen 't Regt van Stemminge hebbende, van voorsz. Dorpe Achlum, na voorgaande ordre ende last van den HoogEd. en WelGeb. heer Jr. Sicco van Gosliga, Grietman over Franekeradeel ende mede-gecommeteerde Staat int Mindergetal deser Provintie na voorige huisaankundinge en klokklippinge op Vridag den 13 may 1718 precijs op één uiren in de gaa-kerke van geseijden Dorpe vergadert sijnde omme te procedeeren tot stemmingen van een nieuwe Schoolmeester tot waarneminge van de Kerk- en dorprechterbedieninge; bekennen en verklaren daartoe gestemt te sijn sulx doende bij deesen den eersamen Jongman Thomas Wobbes omme de kerk- en schooldienst sampt 't dorprechteramt met den aankleve van dien in alle getrouwigheijt waar te nemen, gelijk een godvruchtig ende neerstig schoolmeester en Dorprechter betaamt ende gelijk zijn voorsaten hebben gedaan; voor welke dienst de nieuwe verkorene Mr. boven de ordinaris schoolpenningen hem wort toegekent een jaarlijkse traktement van 90 goudgld van 28 stvs. stuk, sullende alle halfjaren worden ontfangen, nu aanvang hebbende genomen met May 1718 ende alsoo koers en loop houdende tot soo lange hij in dienst is en sijn pligt in alle getrouwigheijt waarneemt. Boven welks de Mr. nog wort toegeseit een huis en hof, behalven dat hij van de agterkamer, die hij in huiringe sal mogen houden aan de kerke tot een jaarlijkse huur sal geven 10 car.gld sonder beswarenisse van 't schoorsteengelt [=een belasting; die betaalden de Kerkvoogden]. Sullende de nieuw verkorene Mr. verder genieten en ontfangen de profijten ende emolumenten, die sijn antesessoren [=voorgangers] altoos hebben genoten; dat ook de Mr. sal geregtigt sijn tot het gras en hoij van 't kerkhof en tot de Boomen soo verre hij die sal moeten snoeijen of laten snoeijen tot genoeg van de Kerkvoogden, edogh zoo daar eenig dik hout van belang mogte sijn om aan een wagenmaker ofte timmerman te kunnen verkopen, sal dat ten profijtte van de kerke sijn; sullende de Mr. het kerkepad schoon houden. De Mr. sal 't winterhalfjaar van Alderheyligen tot Ligtmis schoole houden [=van begin nov. tot begin febr.], dog soo wanneer daar soo veel kinderen niet sijn om, een bequaam vuir te hebben, sal hij vrij sijn, en schoolhoudende, voor dat vierendeel jaars over de schoolpenningen met de Ingesetenen te akkorderen. Dat ook de Mr. sal gehouden sijn, wanneer hij des avonds te 6 uiren ophout te luiden, dan des 's avonds te 8 uiren; Dat de lessens 's morgens met een gebet sullen beginnen en 's avonds met een gebet ophouden, dog singende alvooren een vers uit de Psalmen en Woensdag en Saterdags 's laatste schoft de kinderen vragen te laten opseggen;

*Sullende alle vierendelen jaars tot schoolpenningen gegeven worden 5 stvs. en op soodanige tijden en uren schoole te houden als de antesoren hebben gedaan,
Sullende de Mr. soo dikwels vereist wort, dat de kerck moet worden geraagt of geveegt sulx te doen, alsmede op 't uirwerk en klokken wel aght te geven en nodig sijnde met olij te smeren, dog de olij komende tot laste van de kerke.*

Sullende de Mr. de klokkenluidinge doen op Sondag en andere dagen gelijk sijn voorsaet heeft gedaan en wanneer twee klokken luiden, sal de hulp van twee bequame personen genieten;

En wanneer de Ingesetenen over kerkelijke saken moeten vergaderen, dan sal de Mr. de aansegginge moeten doen.

De Mr. sal verpligt en gehouden sijn, wanneer de predikant sijn dienst tot Hitzum moeten doen, deselve alsdan met het schip aldaar te brengen, soo hij sulx begeert.

Eindelijk sal de Mr. geen woeninge in de schoole houden.

*Aldus gedaan en geperfecteert en geslooten in de gaa-kerke van den Dorpe Achlum.
Desen 13en May 1718.*

Bijlage 2

Beroepbrief van een schoolmeester in 1662

Alsoo door den doodlijcken afgang uijt dese werelt, van den Eersamen vroomen Mr. Agge Pieters sal: mem: in leven schooldienaer in onsen Dorpe Tzum, onsen schooldienst vacant is geworden, ende het niet noodiger en is als dat deselve weder met een bequaam Schoolmeester voorsien werde, ja daerenboven ten hoogsten betamelijck en dienstigh is, dat (na de leere des H. Apostels Pauli I Tim. 4: 8) de jeughd niet alleen geoeffent werde in 't lesen, schrijven, de talen en vrije consten maer dat haer oock de fundamenten der Christelijke Religie ingestortet werden; Soo ist, dat wij, soo Gront-heeren als Eijgenerfde gemeene Ingesetenen, op het consent en uijtschrijven van den Wel.Ed. Heer, Mijn Heer Joncker Johan van Goslinga, Grietman over Franekeradeel, na wettelijcke gewoone huijscondinge, op heden den 24 Februarij Ao. 1662 in onze Kercks-costerije bijeen vergadert sijnde, met de meeste stemmen hebben gecooren en beroepen, kiezen en beroepen mits desen, in plaetse van onsen afgesturven mr. Agge Pieters bovengenoemt, tot Schoolmeester den sedigen, welgeoeffenden Jongman Focco Aggaeï, soon van onsen overleden Meester, tegenwoordigh Rectors-discipel in de Triviale of Latijnsche Schoole binnen Franeker, om sijns vaders plaets in alle deelen des dienstes à dato deses alhier onder ons te bekleden.

Ende dat op alle de incomsten soo van Landen, huisstee-pachten, Mullerscamp, als alles tot onsen Costerij ordinaris behoorende.

Wert dan vereyscht, dat de genoemde Mr. sich behoorlijck in alle sijn dingen tot den dienst behoorende quijte: het morgen-luijden met de Groote clock, van Bartholomeus [=24 aug.] tot S. Geert [=17 maart] te 4, alle dagen met deselve Clock driemael, n.l. te 8, 12 en 2 uyr geluijt sal worden; als des anderen daeghs predicatie sal sijn, sal des avonts te voren na ouder gewoonte mede geluijt worden.

Item sal den Mr. gehouden syn het behoorlijck dong op het Schoollant te brengen, sonder, het landt schoon beter makende, naderhant melioratie te mogen eysschen.

Wert oock wel expresselijck mede bedongen, dat bijaldien wij in onsen kerck een orgel

mochten krijgen, hij Mr. gehouden sal zijn om voor één en deselvige opcomste [=traktement] het ampt eenes Organists mede te bedienen.

En dat hij voorts zijn gantsche Kerck- en Schooldienst met haeren aencleef vlijtigh sal moeten waarnemen, en dat soo tot goedt contentement van de Predicant als andere Ingesetenen haer des te verstaen behooren sal.

En sal dese zijn bedieninge van stonden aen haeren aenvang nemen.

Besluyten eijndelijck oock wij samentlijcke Ingesetenen, dat de gemelte Mr. Focco Aggaeï der arme ingesetenen kinderen, die aelmoesen genieten, om Godes wil sal leeren; van de Hijsluij-kinderen [= boerenkinderen] sal hij in 't vierendeel jaers 5 stvs., van de Buirluij-kinderen [=de kinderen uit de Buren] 4 stvs., van die daer rekenen leeren 6 stvs. genieten.

En of het gebeurde, dat een Aelmoesener een quitancie of een ander cleijn schriftie van den Mr. begeerde geschreven te hebben, daer sal geen geldt af mogen genomen worden.

In clausule volgt, schoon zijn vader sal: in zijn beroep-brief hadde gepraecaveert dat zijn weduwe een half najaer soude genieten, dat (vermits het groot faveur bij de ingesetenen aen haer soon bewesen), de voornoemde weduwe van tselve half na-jaer niet sal hebben te praetenderen, als werdende sulcks in haers soons gemackelijcke beroepinge versmolten. Item dat hij, soo veel hem doenlijck is, zijn gemelte Moeder en haer kinderen, die haer selfs niet connen ernerren, sal te hulpe comen, ende, het sij dan ten deele ofte in 't geheel buijten beswaringe van 't dorp onderhouden.

Tot waerheijts oirconde hebben wij ondergeschrevene Ingesetenen dit in onse Kerckscosterije met onse handen en mercken verteyckent, op heden den 24 Februarii 1662."

(get.) Joannes Couperus, pastor in Tzum, en 15 Ingesetenen.

Dese nevensgaende beroepinge nemen wij ondergeschrevene aen in conformite van gemelte conditiën, soo als se hier vooren beschreven is, behoorlijckerwijse nae te comen.

Datum ut supra. [=als boven]

(get.) Focco Aggaeï [=de zoon]

(get.) Antie Agges [=de weduwe]